

PAPER DETAILS

TITLE: RAWLS`İN ADALET TEORİSİ YA DA BİÇİMSEL HAK ANLAYISININ TEORİK AÇMAZLARI
ÜZERİNE

AUTHORS: Armagan ÖZTÜRK

PAGES: 57-86

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5340>

I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No:37 (Ekim 2007)

RAWLS'IN ADALET TEORISI YA DA BİÇİMSEL HAK ANLAYISININ TEORİK AÇMAZLARI ÜZERİNE

Armagan ÖZTÜRK *

“Yargılarımızla isteklerimiz hemen her zaman çekisir”
Andre Mourois

Özet

Bu makalede Rawls'in adalet teorisi üzerine bir dizi eleştiri temellendirilmeye çalışılacaktır. Adalet teorisinin Kantçı ve faydacı kökleri teorisinin evrensellik iddiasını zayıflatmakta ve adaletin gerçekleştirilebilirliğine olan inancı da azaltmaktadır. Yine benzeri şekilde doğa durumu ve sözleşme durumu üzerine inşa edilmiş teorisinin hem özgür iradeye güvenmesi, hem de ayrıntılı kural ve istisnalar ile bu güveni denetlemesi oldukça çeliskilidir. Teorisinin kavramsal tutarlığına gölge düşüren bir dizi ayrıntının gölgesinde bir diğer dikkat çekici sorun da adaletin Rawls'ça oldukça muhafazakar bir tonda kurgulanmasında yatar. Filozof bilgisizlik peçesi altında bilinçsiz insanların adaleti yarattıklarını savlarken farkında olmayarak modern dünyanın sorunlu toplumsal zemini kendisine konu almıştır. Sonuç olarak Rawls'in bizlere adalet sorunu şeklinde tercüme ettiği modern mesruluk krizinin filozofun ortaya koyduğu kısıtlar çerçevesinde çözülemeyeceği iddiası tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Adalet, Akıl, Pozitif özgürlük, Başlangıç durumu, Sözleşme

The Theoretical Difficulties of Rawl's Justice Theory Or His Understanding Of Structural Rights

Abstract

In this article efforts will be paid to found a series of critiques on Rawls's "a theory of justice". Kantian and pragmatic roots of the justice theory weakens the universality claim of this theory and decreases the level of belief for achievability of justice. Again, it is quite contradictory that the theory built on state of nature or state of contract both trusts free will and audits this confidence with detailed rules and exceptions. Another point of attention under the shadow of a series of details that impair conceptual coherence of the theory lies in the problem that justice is edited at a quite conservative tone by Rawls. The philosopher argues that unconscious people create justice under the veil of lack of knowledge, and he unknowingly took problematic societal grounds of the modern world as his subject. As a result, we shall try to show that modern legitimacy crisis that Rawls translates as a problem of justice cannot be resolved within the limitations that the philosopher argues.

Keywords: Justice, Intelligence, Positive freedom, State of beginning, Contract

* Ars.Gör., ODTÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

SUNUS

Adalet nedir? Belki Aristoteles'te olduğu üzere denkleştirmek ve dağıtmaktan ibaret bir alışkanlık, belki Platon'un hatırlattığı gibi kendine yakisani yapmak noktasında görecelilikle sulandırılmış bir toplumsal erdem. Ama hiç şüphesiz ki semsiye bir kavram. Kendini gerçekleştirmenin olanakları, benlik çıkarı ve haklılık inancının kaos halinde toplamı. Adalet nedir? Siyaset felsefesini baslatan ve bitiren, en kapsayıcı ve en bunaltıcı soru. Esitlik ve özgürlüğün dengeleyici bağlamları olarak adalet siyasal teorinin arkasındaki metodoloji ve haklılaştırmaları çözümlemek noktasında benzersiz bir araç. Makale bu ayracı liberal biçimsel akıl ve Rawls gibi iki tane huni aracılığıyla damıtmaya çalışacaktır. Bu çalışma belli bir noktada (adalet nosyonunun genelliği ile bağdasmayacak kadar özel bir gerçekliğin adalet mefhumu tartışmasında ön plana çıkarılması noktasında) sikiintilidir. Ama böylesi bir sikiinti diyalektik bir tamlikta, tartışmaya yetkinleseyebileceği bir özde verebilir. En azından yazar bu özü yakaladığı kanisindedir. Siyaset felsefesinden siyasal teoriye, derinden yüzeye, genelden özele, soyuttan somuta doğru seçici bir algisallık çalışmanın üzerine inşa edildiği yöntem konusunda aydınlatıcı ilk ip ucunu betimler. Betimin buz dağının üzerindeki kısmi ise, yöntemi etlendirecek yaniti aranan sorular künyesi ile sonuca bağlanacaktır.

Kisacasi makale 1) Adalet teorisinin “episteme” ve “etik politik” boyutları, dolayısıyla edebiyatın arka plan gündemi ile ilgilenir. Özellikle Kant ile Rawls arasındaki devamlılığının söylemsel düzeyde ayrıntıya dökülmesi bu açıdan islevseldir. Demek ki “seylerin” arkasındaki “seylere” yönelik kısmen realist, ama daha çok olgucu arkeolojik bir kaygı ön plana çıkarılır. 2) Rawls ile de ilişkilendirilen biçimsel akıl etiketi, sınırları ve sorunları bağlamında dile getirilir. Bu dile gelme önemli ölçüde elestireldir; “ötekilestirmeye” kıvamında kodlanmıştır. 3) Sonuç olarak “Bir Adalet Teorisinin” liberal gelenek içindeki ayrısma ve kesismelere olan tarafgırlığı sorgulanır. Bahsi geçen sorgu, adalet teorisini anlamsal bir skala içinde yeniden okuma ve siyasal uzayda yerini belirleme sorunları açısından hayati bir önemliliğe sahiptir.

Rawls'in adalet ile olan tartışması bizim burada çözümleme nesnesi olarak öne aldığımız bağlamdan daha geniş bir değerlendirme alanına sahiptir. Filozof kendi özgün entelektüel gelişim süreci içerisinde ve adalet teorisine yönelik ağır eleştirilerin baskısı altında evrilmiş, eski düşüncelerinin bir kısmını usulca terk etmiş, büyük bir kısmını modern zamanların güncel etik politik sorunları isigında yeniden formüle etmiştir. II.Rawls dönemi olarak etiketlenilebilecek ve kabaca 80'lerden itibaren filizlenmeye başlayan bu süreç içinde Bir Adalet Teorisinin ilkeleri kamu-özel ilişkilerini düzenleyen yeni bir politik uzlaşma kültürüne dönüşmüştür. Rawls'in yenilenme biçimi bu çalışmada dile getirilecek eleştirilerin belli bir kısmını geçersiz kılacak kadar köklüdür. Ancak bizim burada yaptığımız üzere Rawls'in eski ve yeni argümanları arasındaki farkı fark eden bilincin akademik dikkatini yalnızca filozofun ilk belirlenimine yöneltmesi de kendince anlamlıdır. Adalet teorisini moral bir teoriden politik bir anlayışa doğru dönüştüren, adaletin evrensel kesinliğini adil ve çoğulcu liberal toplumlar ile isbirliğine dayalı

toplumlar arasındaki ilişkiler bağlamında yumuşatarak yeniden yorumlayan II.Rawls önemli ölçüde **Bir Adalet Teorisindeki** arızalarla hesaplanan bir kişiliktir çünkü.¹

GELENEKLERİN KESİSİMİ: ADALET TEORİSİNİN FELSEFİ KÖKLERİ

Rawls ekonomi ile desteklenmiş liberal siyaset felsefesi geleneğine adalet teorisi aracılığıyla katkı yapmış bir filozoftur. Edebiyatı liberal nosyonun teorik çerçevesi içinde değerlendirilebilir. Liberal ideoloji içinde hatiri sayılır derecede öneme sahip “sözleşme” “yalıtlmış birey”, sosyal adalet”, “faydacılık”, “Kantçi etik” gibi enstrümanlar kuramın şekillendirilmesi sırasında bolca kullanılmıştır.² Rawls’in adalet teorisi genel olarak siyaset felsefesi tarihi, özel olarak ise liberal siyaset felsefesi tarihi için dönüm noktası niteliğindedir. Yaratı devrinin siyasal literatürüne hakim mekanik algılanışı siyaset felsefesi lehine geriletmistir. **Bir Adalet Teorisi** adalet gibi kapsayıcı bir erdemın gölgesinde pozitivist bilme standartlarını sorgulayan “teori” tartışmalarına ve nihayetinde siyasetteki etik politik canlanmaya güçlü bir katkı sağlamıştır. Dahası Rawls’in çözümlemesi ile birlikte liberal söylemin sosyalist öğretisi karşısındaki yükselişi perçinlenmiştir. Tabii Rawls’in siyaset yazınına katkısında bazı önemli kısıtlar söz konusudur. Rawlsçi tanıtılmanın yarattığı felsefi canlanma makale bütünlüğü içinde ayrıntıları ile ortaya konacağı üzere önemli ölçüde biçimcidir. Ironik bir şekilde Rawls, hem siyaset felsefesini canlandırmış, hem de biçimselliği ön plana çıkararak sürecin kendini bogmasının, felsefenin taslaşmasının yolunu açmıştır. Rawls ile başlayan bu süreç yalnızca biçimsel akilci bir siyaset felsefesinin değil, aynı zamanda ve daha özel bir anlamda bu tür bir felsefesinin özü de olan çağdas liberalizmin dirilisidir.³ Geç modern zamanlarda biçimsel teorik aklın yükselişine kaynaklık eden Rawls edebiyatı/külliyyatı baslıca iki kavramlaştırma zemini üzerinden kotarılmıştır: Bunlar sırasıyla, Kant felsefesi ve Amerikan rüyası özelinde siyasal/iktisadi liberalizmin sosyal bir tonda kurgulanmış halidir. **Bir Adalet Teorisinin** genel kabulleri ölçüsünde Kantçi söylem felsefenin biçimini, bedenini, fizikini, Amerikan Cumhuriyetçiliği ise özünü/ruhunu oluşturmaktadır.

Kant Etkisi

Teorinin etlendirişmesinde kullanılan baslıca kaynak Kant felsefesi ve bu felsefeye özgü yargı ve ön yargılardır. Filozof adalet tanıtılmasını Kantçi bir zeminde (deontolojik ve biçimsel ahlak özelinde) biçimlendirmiştir.⁴ Kant ile Rawls

¹ Rawls’daki değişimi ona yönelik komiteryan eleştiriler ile birlikte ele alan bir çalışma için bkz.Solmaz Zelyüt Hünler, *İki Adalet Arasında*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, ss.237-301. Rawls’daki değişim sürecinin ayrıntılı bir betimi için ayrıca bkz.S. Mulhall ve A.Swift, *Liberals and Communitarians*, London: Blackwell, 1992.

² Norman P.Barry, *An Introduction to Modern Political Theory*, London:Macmillan, 1995, s.5.

³ Matthew Festenstein, “Contemporary Liberalism”, *New Political Thought*, (Der.), Adam Lent, London:Lawrance&Wishart, 1998, s.17 ve N.Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, Çev:Mustafa Erdoğan, Ankara:Liberte Yayınları, 1997.

⁴ Samuel Gorowitz, “John Rawls:Bir Adalet Kuramı”,Çağdas Siyaset Felsefecileri, (Der.), A.DE Crespigny-K.R Minogue, Remzi Yayınları, İstanbul, 1981, s.277.

arasındaki temel benzerlik özet olarak üç başlık içinde toplanabilir: Her ikisinde de hipotetik bir toplum sözleşmesi anlayışı egemendir, pratik aklın ilkeleri sıra düzen içinde sıralamıştır ve son olarak hem Kant hem de Rawls'da yöntem ilk prensiplerden itibaren sistemli tasnif ve kuramsal mimari üzerine kuruludur.⁵ Kantçı tını kurama en özlü bir şekilde Rawls'un "insan" anlayışının formüle edilmesi noktasında etki eder. Rawls genel liberal kabullere uygun bir şekilde ve Kantçı sınırlara dikkat ederek aklını kullanan özgür insanın dünyasında adaleti arar. Filozof ussal seçimler yoluyla⁶ adaletin ve birlikte yasayışının sözleşmesini yapan insanların diğer tür üyelerine karşı Kant'ın kategorik zorunluluğu andıran bir etiksel algısallıkla hareket ettiği kanısındadır.⁷ Rawls'ın insani adalete ulaştırıcı reçetesinde akıl neleri yapmayacağı noktasında tutarlı bir seyir izler. İnsanların insani araç olarak değil amaç olarak görmesi kabulü, başlangıçtaki postulanın tamamlayıcı bir parçasıdır.⁸ Araç gibi davranma olasılığı dışarıda bırakılarak aynı zamanda teorisinin sürekli kendini inşa eden muhakeme sürecindeki kusursuzluğu garanti edilmiş olunur. Tabii Rawls ile Kant arasındaki benzerlik tutarlı aklın işleyişindeki bir örneklik ile sınırlı değildir. Rawls tipki Kant gibi, insanın kendi nedenselliğinin başlatıcısı olduğu,⁹ dolayısıyla ahlaki tercih kapasitesine sahip olduğu ve özgürlüğün erdemleserek kendi tamlığına ulaştığı, özgürlüğün doğasının erdem olduğu kanaatinde dir.¹⁰ Rawlsçi anlamda adalet teorisine katılan insanlar bu davranışlarıyla kendi ahlaki varlıklarına katkıda bulunmakta; bir anlamda kendi öz varlıklarını özgürlük yönünde geliştirmektedirler. Rawls'ın Kantçı varsayımlar dizisi adaletin kendini gerçekleştirme anlamında kullanılması,¹¹ kendini gerçekleştirmenin ussal kozasının eşit özgürlükler içinde yasama düşüncesi ile çerçevelemesi¹² ve rasyonel olmak, özgür olmak ile iyi olmanın birbirlerinin yerine tercüme edilebileceği kanılarıyla desteklenir.¹³ Rawls'daki Kantçı yan, hem Bir Adalet Teorisinin etik politik künyesini desifre etmek noktasında, hem de makale içinde sıklıkla deneneceği üzere kuramın sınırları üzerinden eleştirel bir bakışın yerleşmesi noktasında oldukça aydınlatıcıdır.

Kant ile Rawls arasındaki teorik devamlılık Kantçı gelenegin kirilgan yanlarının Rawls adalete akmasına yol açmıştır. Kant gibi Rawls da, ekonomide verimlilik, siyasette eşitlik, kültürel yaşamda kendini gerçekleştirme gibi toplumun

⁵ Alan Ryan, "John Rawls", Çağdaş Temel Kuramlar, (Der.), Quentin Skinner, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s.140.

⁶ Filozofun adaletten anladığı bir ussal seçimler toplamıdır. Bu yargının özgün metin içinde takibi için bkz. John Rawls, A Theory of Justice, Cambridge: Harvard University Press, 1971, s.16; ayrıca bkz. Gorowitz, "John", s.276.

⁷ Larry Arnhart, Siyasi Düşünce Tarihi, Çev: Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları, 2004, s.401.

⁸ Araçsal aklın yadsınması noktasında bkz. Rawls, "A Theory", ss.179-180.

⁹ Rawls, a.g.e., ss.251-257.

¹⁰ Rawls, a.g.e., s.256.

¹¹ Rawls, a.g.e., ss.252-253. Tabii adaletin gerçekleşme sorununa yaslı algılanışı, bu algının "bölüşüm" ile ilgisi noktasında kendi teorik yetkinliğine ulaştırılır. Sonuçta Rawls için adalet eşit gerçekleşmeyi kolaylayan ya da kolaylaması beklenen bir bölüşüm sorundur. Bkz. Gorowitz, "John", s.271.

¹² Rawls, a.g.e., s.561.

¹³ Arnhart, "Siyasi", s.421.

farklı alanlarında farklı standartlar belirleyen kapitalist bölünmüşlüğü¹⁴ yarattığı gerilimi asmaya çalışır. Ancak asmaya çalıştığı soruna adanmış kavramsal araçlar bölünmüşlüğü paradigmatik sınırları içinde tanımlanmıştır. Yasamın canlı gerçeği Kantçı-Rawlsçı felsefe yapma stiline içinde gittikçe kurur, biçimsellesir. Rawls'ın Kantçı yani, insanlık sorunlarını sorunların kuramda çözümünü kolaylayacak şekilde yeniden formüle eder. Ancak bu biçimde hareket edilerek hem gerçeklerden uzakta bir felsefe inşa edilir, hem de sonuçlar başlangıç öncülleri aracılığıyla önceden garanti edildiğinden adaletin teorisi özgünlüğünü yitirir. Tabii yine bu bağlamda Rawls ile Kant arasındaki bir diğer önemli bağ püriten planlamacı yöntemle ilgilidir. Her iki düşünür de sonuçları ve öncülleri bakımından tartışmaya açık önermelerini tartışmaya açık olmayan bir üslupla dile getirirler. Tartışılır şeyler söylemesine rağmen Rawls bu sözleri söyleme biçimi itibarıyla pek de tartışmacı değildir.¹⁵

Rawls ve Kant'ın her ikisi de "aklin gereği" mesrulası altında insana dair bir başlangıç halinden¹⁶ hareket eder, onu (insani) zamanın dışında tanımlar/tanıtır, düalizme yanıt olarak ikici bir ilkesellik önerir,¹⁷ herkesin esit insani sayıya sahip ya da layık olduğu ahlaki vazgeçilmezlik öğretisini¹⁸ zengin ile fakir arasındaki farkın teoride korunduğu bir ekonomi politik içinde gerçekleştirmeye çalışır. Teorinin kuruluş biçimini özetleyen yukarıdaki önermeler daha sonra belirecek kavramsal-kuramsal çıkmazların habercisi niteliğindedir. İnsani basta bir moral varlık olarak diğer insanlara karşı esit gören etik politik ile belli rezervlerle ekonomik esitsizliği kabule hazır ekonomi politik bir yerden sonra keskinleşecek; bu sonuca bağlı olarak **Bir Adalet Teorisinin** teorik tutarlılığı o ölçüde zedelenektir. Sonuçta denilebilir ki, araçsallaştırmaya karşı olan Rawls gelir esitsizliğine karşı değildir. Bu tür bir esitsizliği herkesin menfaatine görür.¹⁹ Filozof gelir esitsizliğinin

¹⁴ Farklı rasyonellikleri bir arada kullanan kapitalist bölünmüşlük için bkz. Michael Walzer, *Spheres of Justice*, New York: Basic Books, 1983; William A. Galston, *Justice and the Human Good*, Chicago: University of Chicago Press, 1980; Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York: Basic Books, 1978.

¹⁵ Ryan, "John,...s.133.

¹⁶ Rawls sözleşmesi için geleneksel teorilere göre çok daha soyut ve genel bir başlangıç durumu tasarlar. Genellik ve soyutluk açısından bkz. Rawls, a.g.e., s.13, 127.

¹⁷ İki adalet ilkesi ("Birincisi: Her bir kişinin, diğerinin sahip olduğuna benzer bir özgürlük ile uyumlu, en yaygın kabul görmüş temel özgürlüğe sahip olması gerekir. İkincisi: sosyal ve iktisadi esitsizlikler öyle düzenlenmelidir ki, bu esitsizlikler hem (a) makul olarak herkesin menfaatine olacağı şekilde bir beklenti oluşturmali, hem de (b) herkese açık olan kazanımlarla ilişkilendirilmelidir." Rawls, a.g.e., s.60) siyasi esitlik (Rawls, ss.60-72) ile iktisadi verimliliği (Rawls, ss.79-80) fırsat esitliğine (Rawls, s.73) yakın bir en az menfaatlilerin en yüksek faydası formülü ile (Arnhart, s.401) birleştirmeye çalışır. Tabii böylesi çaba başlangıç varsayımındaki bazı kısıtlar aracılığıyla korunur. Örneğin başlangıç durumunda sınırlı bir diğerkamlik, ilimli bir kitlik ve kiskançlığı içermeyen bir rasyonellik bulunur. Adalet sorunu olabilmeli ve sonuçta bu sorun üzerinde adalet teorisinin kurulabilmesi için insanlar sınırlı diğerkam olmalıdırlar. Yani istekler konusunda bir anlaşmazlık olmalı ama bu ileride adalette anlaşmayı engelleyebilecek kadar derin olmamalıdır. Yine aynı şekilde tam bolluk adalet sorununu ortadan kaldırır. Tam kitlik ise adalet teorisi kurulmasını engeller. İnsanlık bu iki uç seçeneği de asması olmalıdır. Benzeri şekilde akıllı olan ama aklını diğerini kiskanacak şekilde bencilce yorumlamayan insanlara ihtiyaç vardır. Başlangıç durumundaki tercihler için bkz. Solmaz Zelyut Hünler, *İki Adalet Arasında*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, ss.42-4.

¹⁸ Daniel Bell, "On Meritocracy and Equality", *Public Interest*, No.29, Fall, 1972, 64-66.

¹⁹ Rawls, a.g.e., s.62, 75, 151.

zenginden fakire aktarımlar sonucu önemsizleseyeceğini umar.²⁰ Ama yine de zenginler ve fakirlerin bir arada yaşadığı bir toplumda fakirlerin kendilerini nasıl daha aşağı varlıklar olarak görmeyeceklerini açıklayamaz.²¹ Dahası en azından retorik düzeyinde özgürlüğe öncelik tanıyan kuram, bir insanın hizmet potansiyelinin bir ücret karşılığında baskasına satılmasının yaratacağı özgürlük sorunu ile ilgilenmez. Kapitalizmdeki ücretli emek ilişkilerinin yaratacağı tahakküm noktasında Bir Adalet Teorisi derin ve anlamlı bir sessizlik içindedir.²²

Kantçı-Liberal yurttaş anlayışına sahip olan Rawls, siyasi eşitliği öngörmüş; ama bu eşitliği kapsayıcı bir şekilde formüle etmemiştir.²³ Hatta eşitsizliği farklılık adı altında onamıştır.²⁴ Filozof hem esit dağıtımın esit olmayan dağıtımdan iyi olduğunu, hem de en kötü durumda olanları daha iyi hale getirecek şekilde esit olmayan dağıtımın esit dağıtımından daha iyi olduğunu söyler. Böylelikle eşitlik ve eşitsizliğin ikisi içinde korunaklı zeminler hazırlar. Liberal ideolojinin eşitlik ile eşitsizlik arasındaki tarihsel bölünmüşlüğüne kuramına tasir. Liberal nosyonun insan doğası ile uyumlu olduğuna dair ön yargı batını bir şekilde²⁵ ve “tarafsızlık” etiketinin sağladığı düşünsel illüzyonun²⁶ desteği ile teorinin kurulma biçimine yönelmiş eleştirilerin karşısına dikilir. Dahası ahlakın evrensel olduğuna dair Kantçı kani Rawls’ın elinde²⁷ yerel bir aklın (Amerika yereli ve cumhuriyetçi liberalizm siyaseti) evrensel yerine geçmesi sonucuna dönüşür. Filozofun yereli evrenselleştiren biçimsel akli sanisini teorileştirdikçe, bir illüzyon, (adalet ve özgürlüğün aynı şeyler olduğu ya da kolaylıkla birbirlerine dönüşen aynı şeyin farklı halleri olduğu) gerçeğin yerini alır.

²⁰ Rawls, a.g.e., s.277-280.

²¹ Arnhart, a.g.e., s.403.

²² Samuel Bowles & Herbert Gintis, Demokrasi ve Kapitalizm, Çev: Osman Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s.129.

²³ Rawls’ın siyasal eşitlik uslaması ve bunun Kantçilikle ilgisi üzerine bkz.Robert Eshman, “Rawls and Nozick:Justice Without Well-Being”, Equality and Liberty:Analyzing Rawls and Nozick, ed.J.A Corlett, New York: St. Martin’s Press, 1991, s.322; F.Keyman, “Kamusal Alan ve Cumhuriyetçi Liberalizm:Türkiye’de Demokrasi Sorunu”, Dogu Bati, Yıl 2, Sayı 5, 1998, ss.57-58.

²⁴ Michael Gorr, “Rawls on Natural Inequality”, Equality and Liberty:Analyzing Rawls and Nozick, ed.J.A Corlett, New York: St.Martin’s Press, 1998, s.19 vd.

²⁵ William Galston, Justice and the Human Good and Liberal Purposes, Cambridge:Cambridge University Press, 1998.

²⁶ Rawls adalet teorisinin özel olarak bir inanç ya da iyi yaşam tasavvuruna bağlı olmadığını ileri sürer. Bkz.John Rawls, “Kantian Constructivism in Moral Theory”, Journal of Philosophy, 77 (Eylül 1980), s.542-543. Ancak başlangıç durumundaki iki özellik, (insanın ahlaken yüceltilmesi (Bu iddia için bkz.Peter Singer, Animal Liberation, New York: Random House, 1990 ve Peter Singer, Writings on an Ethical, New York: The Ecco Press, 2000) ve insanın ahlaki olması gerekeni/ona yakışanını ne olduğu (Rawls, a.g.e.,s.32) belirteçleri Rawls kavramlaştırmasını özel olarak belli değerlere taraf yapar.

²⁷ Rawls’ın ahlak kurallarının evrenselliği noktasındaki tanıtılması için bkz.John Rawls, “Justice As Fairness:Political Not Metaphysical”, Philosophy and Public Affairs, 14, n.3 (Yaz 1985), s.225.

Amerikan Rüyası ve Sosyal Liberalizm

Rawls tanıtılmasının Kant'dan sonraki ikinci kaynağı, Anglo-Sakson felsefesinin evrimci-cumhuriyetçi eylem-söylem kulvarıdır. Bir Adalet Teorisinde İngiliz faydacılığı, Amerikan cumhuriyetçiliği ve Kant özelinde Alman idealizmi kesisir. Rawls Bentham-Mill faydacılığı, Mill-Green sosyal liberalizmi gibi teorik geleneklerden ve en özlü ifadesine Jefforson ve Lincoln tarafından ulaştırılan “dogal aristokrasi” eylemselliginden beslenmiştir. Tabii teori özlü gelenekleri kuramına doğru damıtırken birtakım düzeltmeler yapar. Mesela kaynaklar arasında sayılan Bentham-Mill faydacılığının genel fayda anlayışı özel faydayı gözetken bir bilinçle yeniden formüle edilir. Rawls, Bentham-Mill faydacılığından farklı olarak tüm topluma yönelik “en çokun” pesinde değil, en az ayrıcalıklı grupların en fazlaca faydalanması sorunsalında daraltılmış bir faydanın pesindedir. (Gorowitz, 1981:278) Benzeri bir şekilde meritoksiyi öven geleneksel Amerikan anlayışını, bu anlayışın içinde geliştiği özgün yerel bağlamından kopararak evrensel adaletin insasında rasyonel insanın makul tutumuna esitler.

Liberal gelenek içindeki farklı renkleri ortak bir paydada temsil eden Rawls rasyonelliği adalet fenomenine yönelik bir dizi belirlemeden de güç alır. Adaleti genel iyilige, hakkaniyete²⁸ bağlayan kadim zamanlara özgü adalet anlayışı²⁹ teorisinin içselleşmiş özelliklerinden birini ifade eder. İlgili teori insanların hem türlerinden sorumlu olmaları, kardeşçe bir arada yaşamaları, yasamlarını “onur”, “dürüstlük” gibi erdemlerle zenginleştirmeleri³⁰ anlamında cumhuriyetçi anlayış ve onun “insan” anlatısına bağlıdır. Adalet sonuçta onurlu bir yaşamın ortaya çıkabileceği koşulları niteler. Ayrıntıya inildiğinde ise erdem olarak adaletin güvenlik-özgürlük ilişkisi bağlamında eylem olarak adalet dönüşümü görülür. Liberal nosyondaki adalet yerine geçecek iki bağlam, hem Hobbes’un “güvenliği”,³¹ hem Kant’ın “özgürlüğü”, Rawls teorisinde kesisir. Liberalizmin erken dönem anlam çerçevesi, dogal haklar öğretisi ile adaleti sözleşmeler düzeninin kendisi olarak gören siyasal rasyonellik anlayışı³² yine Rawls teorisine tadini veren öğelerdir. Filozof Rawls bir takım epistemolojik kısıtlar çerçevesinde, rasyonel insanların dogal haklar öğretisindeki önermelere ulaşabileceğini savlar. Dahası adaleti keşfetme süreci içten dışa doğru, sürekli kendini somutlastıran ve sonuçta bir sözleşmeye dönüşerek bağlayıcılık kazanan siyasal pratiği ifade eder. Nihayetinde denilebilir ki, Rawls dogal hukuk ile sözleşme arasında adaleti bir biçimden bir

²⁸ Adnan Güriz, “Adalet Kavramının Belirsizliği”, Adalet Kavramı, (Der.) Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.17.

²⁹ Genel adaletin karsiti olarak özel adalet hakların ve ödevlerin gerektiği gibi paylaşılması/paylaştırılması anlamına gelir. Buna karşın genel adalet ise, kişinin toplumsal beklentilere, genel kodlara göre hareket etmesi, mesela dindar, cesaretli, ilimli, onurlu, alçakgönüllü, mesela kendisiyle ve evrenle barışık olmasıdır. Bu ayırım için bkz. Tekin Akillioglu, “Adalet Kavramı ve İnsan Hakları”, Adalet Kavramı Bildirileri içinde, s.51.

³⁰ Ulpianus’dan aktaran Niyazi Öktem, “Adalet Kavramı ve Sosyal Realite”, Adalet Kavramı Bildirileri içinde, s.76.

³¹ Hobbes tipi güvelik-adalet özdesliği özgürlüklerin olabilmesi için güvenliğin gerekli olduğu, güvenliğin aynı zamanda özgürlüğün kullanılabileceği bir durum olduğu ve bu toplam olurluluğun “adaleti” sağladığına dair yargı ve ön yargıları anlatır.

³² Niyazi Öktem, “Adalet..”, s.79-80.

diğer biçime tercüme etmiştir. Bu tercümenin kuramsal serüveni **Bir Adalet Teorisinin** özetini verir bizlere.

Rawls teorisi Mill-Green çizgisini takip eden özel bir toplum anlayışına uygun şekilde kodlanmıştır. Toplum ortak amaçlar etrafında birleşmiş insanlardır filozofa göre. Ortak bir iyi de anlaşılmış insanların bazılarının kötü durumda olması toplumun kuruluş felsefesi ile bağdaşmaz.³³ Adalet verilen değer ortak var olusa verilen değerün türü niteliğindedir demek ki. Adalet tutkusu yalnızca birlik inancını yansıtmaz; aynı zamanda birliğin ideal topluma doğru ülküleştirilmesi söz konusudur. Adalet denilen mefhum olması gerekeni ifade eden kurucu akıldan sapılmasına karşı garantileri içerir. Daha doğrusu toplumsal süreçlerin adil bir şekilde işleyebilmesi adil bir şekilde kurulmasına bağlıdır.³⁴ Bu haliyle Rawls kurgusu, etik felsefenin insan özeline indirilmesiyle elde edilen bir politik felsefedir.³⁵ Bu etik politik felsefenin cumhuriyetçi tını ile ilgisi sadece sözleşme kurgusu ile sınırlı değildir. Rawls adaleti eşitlik ve özgürlüğün kesimsi olarak gören başlangıç saiki,³⁶ sosyal mülkiyetin eşit olarak paylaşılması gerektiğine dair radikal betimi,³⁷ fırsat eşitliği ile devletin eşitsizliğe müdahalesinden yana olan pozitif özgürlük anlayışı³⁸ ve son olarak siyasal eşitlik konusundaki yurttaşca kaygısı ile cumhuriyetçi anlayışa bağlıdır. Ayrıca aynı anlayış içerisinde bolca dile getirilen modern iktisadi rasyonelliğin onaylanması tutumu³⁹ ile farklılıkların onaylanması tutumu yine teori içinde içselleşmiştir. Tabii farklılığı ve ekonomik gelişme adına eşitsizliği onaylayan cumhuriyetçi yüz ile eşitliği ve yurttaşlığı onaylayan cumhuriyetçi yüz arasındaki belli belirsiz gerilim adalet kuramı içindeki kalıcı sorunların habercisi niteliğindedir. Rawls'a yönelik eleştirilerin hatırı sayılır bir kısmı filozofun adalet adına hem eşitliği, hem de eşitsizliği savunmasındaki ısrarını kendisine konu alır.

Rawls ile Bentham faydacılığı arasındaki ilişki ise iki düzeyde değerlendirilebilir. Yüzeysel bir algısallıkta faydacılığının sözleşmeyi dışlayan ve sonuçta en çok sayıda kişinin faydasını gözetan rasyonellik anlayışı ile kurucu akli ön plana çıkaran ve en az faydalananları gözetan Rawls kurgusu birbirlerini dışlar.⁴⁰ Faydacı anlayış toplumla bireyi aynı şey gibi görüp, toplam refah ya da özgürlüğün artırılması adına bireyin üstünlüğünün feda edilebileceğini savunur. Rawls'da ise birey genel iyi adına feda edilemez; bireyin özgürlüğü tüm toplumsal kuralların üstündeki en kapsayıcı ilkedir. Yine aynı bağlam içinde Rawls'ın teorisi deontolojik, faydacı anlatı ise teolojiktir. **Adalet Teorisinde** kurumların ve eylemlerin haklılığı sonuçlardan bağımsız bir şekilde değerlendirilir.⁴¹ Rawls faydalı olan üzerine akıl

³³ Mustafa Erdoğan, "Siyasal Düşüncede Liberal Gelenek", Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Yayınları, Ankara, 1993, s.25-28.

³⁴ Saruri Aktas, Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi, Ankara:Liberte Yayınları, 2001, s.244.

³⁵ I.Berlin, "İdeal Arayışı Üzerine", Sosyal ve Siyasi Teori içinde, s.480.

³⁶ Rawls, "A Theory,..s.204.

³⁷ Rawls, "A Theory,..s.150.

³⁸ Rawls, "A Theory,..s.73, 278.

³⁹ Rawls, "A Theory,..s.142-150 ve Arnhart, "Siyasi,..s.407-430.

⁴⁰ Bkz.David Lyons, "Rawls versus Utilitarianism", Opponents and Implication of A Theory of Justice, ed.H.S.Richardson, New York, London: Garland Pub, 1999, s.1-11.

⁴¹ Solmaz Zelyüt Hünler, İki Adalet Arasında, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, ss.34-5; Ryan, "John,..s.140.

yürütmeyi kurgusal düzeyde de olsa bireysel katılımı destekler. Bir Adalet Teorisinde hakliliginde anlasılan formül yalnızca rasyonel olanı değil, aynı zamanda consensüsü (ortaklaşa) olanı ifade eder. Faydacı öğreti ise aynı zamanda lagosa karşılık gelen toplumsal faydayı tanımlayabilmek için tek tek insanların olurlarına ihtiyaç duymaz. Dahası en çok kişiyi mutlu etmekle en az kişiyi mağdur etmek arasında bir hassasiyet farkı vardır. Adaleti çoğunluğa bağlayan kaba faydacı çizgi Rawls'in zihninde yumuşar ve azınlığı gözetin incelmis bir programa dönüşür. Yine de Benthamci çizgi ile Rawls etik politikası arasındaki benzerliklerin sayısı hatırı sayılır ölçüde fazladır. Faydacılığının ruhunu ifade eden islevci bakış/araçsal rasyonellik her iki bağlamda da ortaktır mesela. Rawls esit özgürlükleri sağlamak üzere ve en az ayrıcalıklıyı en çok gözetin bir kaygıyı adalet olarak formüle eder.⁴² Faydacılar ise aynı amaca en çok faydacı, daha nicelikselci, daha ilerlemeci bir formülün yardımıyla ulaşmaya çalışır.⁴³ Her ikisinde de adalet doğru bir ilkenin rehberliğinde, yapay olarak ve özel bir dikkatle hayata geçirilir. Dahası yukarıdaki kaba betimlemede ifade edildiği üzere ortak iyiye ve erdemli yasama cumhuriyet ile birlikte sadakat her iki anlatıyı birleştirir.

Adalet teorisinin Amerikan siyasali ile bağlantısı ise bu siyasadaki kalıcı bölünmüşlük halinin teoriye tercüme edilmesi sayesinde söz konusu olmaktadır. Rawls edebiyatı Amerika'ya özünü veren Madison realizmi ile Jefferson idealizmi, dolayısıyla kötümserlik ile iyimserlik, halkın yapıp ettiklerine güven ile iktidarın büyümesinden duyulan korku⁴⁴ arasında gidip gelen bir betimlemeyi yansıtır.⁴⁵ Rawls'da hem adaletin varlığına ve sonuçlarına karşı olumsuz/sahiplenici bir bakış, hem de ön varsayımlar, a priori ilkeler aracılığıyla sıradan aklın yolsuz kullanımına karşı engelleyici bir bakış vardır. Liberal demokrasiyi belli aralıklarla mesruluk krizine sokan yapısal kısıt (mutlak iktidar ile mutlak özgürlük arasında ölçüyü bulma kaygısı) baslıca eğilim olarak Rawls'a akmıştır.⁴⁶ Filozof hem bireyi tanıır, hem de başlangıç durumu, sözleşme gibi varsayımlarla onu disiplin altına almaya çalışır. Böylelikle adalete karşı insanlar ve insanlara karşı adalet birlikte korunmuş olur. Dahası metodolojik açıdan özgür irade ile aklın buyurganlığı arasında orta yolcu bir yol benimsenmiş olur. Özgür irade bizi adil akla götürür. Ama zaten özgür aklın başlangıç kısıtları nedeniyle yapmak zorunda olduğunu yapmaktan başka çaresi yoktur.

Rawls için akıl bireyden mesru otoriteyi çıkarmanın aracıdır.⁴⁷ Araçsal aklın hakimiyetine karşı adaleti kurgusal bir zeminde betimleyen teori ironik bir

⁴² En iyiyi elde etmekten çok en kötünden kaçınmaya dair Rawlsçı ilkenin irrasyonel sonuçları üzerine bir tartışma için bkz.Chandran Kukathas ve Philip Pettit, *Rawls: A Theory of Justice and Its Critics*, Oxford: Polity Press, 1995, s.41.

⁴³ Klasik liberalizmin faydacı stili üzerine yetkin bir değerlendirme için bkz.George Sabine, *Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev:Özer Ozankaya, Gündogan Yayınları, Ankara, 1991, s.35 vd.

⁴⁴ İktidarın büyümesinden duyulan korku halk iktidarından duyulan korkuyla beslenmiştir. Bu anlamda liberal kaygı aristokratik bir çehreye bürünür. Tartışmalar için bkz.Richard Hofstadter, *The Amerikan Political Tradition*, New York, Vintage, 1973; Louis Hartz, *The Liberal Tradition in Amerika*, New York:Harcourt, Brace, 1975.

⁴⁵ Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi*, Çev:Mehmet Besikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.14, 27, 98.

⁴⁶ Barber, a.g.e.,s.43, 96.

⁴⁷ Bkz.Otto Hirschman, *The Passions and the Interest*, Princeton, PUP, 1977.

şekilde araçsal akıldan türemiştir. Başlangıç durumunda sözleşmeyi inşa etmek için bir araya gelmiş bireyler araçsal rasyonellığe bir başlangıç yetisi olarak sahiptirler.⁴⁸ Teorinin insani sırasındaki aklın araçsal kullanımı belli aralıklarla kendini gösterir. Aklın araçsal kullanımı bizi genel olarak araççı özgürlüğe, özel olarak Amerikan tipi ekonomik özgürlüğe götürür. Amerikan siyasetinin “görüntüde” özgürlüğü ya da özgürlük yerine geçen illüzyonu ile Rawls kavramlaştırmasının esit özgürlükçü düzeni kesirir. Amerika da birey, göçmen olarak geldiği ülke de kendi gibi olmak bakımından dinci muhafazakar bir özgünlüğü elde etme karşılığında esitsizlikçi bir ekonomi toplumunda seçkin bir siyasi kültürde yaşamayı kabul eder.⁴⁹ Bir anlamda kısa erimli çıkarları için erdemli yasama olanaklarını da içeren perspektifi reddeder. Lagos, polis veya siyasi, eros, oikos ve sivil karşılığında terk edilir.⁵⁰ Rawls Newtoncu bağlam, Kartezyenci anlam ve a politik insandan oluşmuş bu durumu (ekonomi toplumunu) özgül zemin olarak kabullenir.⁵¹ Daha sonra ilgili kabulü (bir anlamda söylemsel asiriliği) adalet teorisi aracılığıyla yumuşatır. Demek ki filozofun adalet kavramlaştırması liberal etik politikası ölçülük yönünde tamamlayan bir girişimdir. Bu girişim özel olarak Amerikan siyasalından kotarıldığı için ilgili siyasetin köksüz olma, felsefi derinlikte yoksun olma, geçmişe karşı mücadele etmemiş olma, dolayısıyla ideal çeşitlilikte eksik olma gibi arızalarını bir biçimde içinde barındırır.⁵²

Rawls ile Amerikan siyaseti arasında kurulan bağlarda öne çıkarılan iki özellik (ölçülük ve araçsalılık) daha evrensel bir düzeyde yeniden kodlandığında Bir Adalet Kuramının muhafazakarlık ve kapitalizm içindeki kökleri de ortaya çıkmış olacaktır. Kapitalist-liberal sistemin kişi hakları ile mülkiyet hakları arasındaki kendini tahrip etmeye müsait yapısı belli aralıklarla mesruiyet krizleri üretmektedir.⁵³ Rawls’in adalet kuramı sosyal devletçi-muhafazakar-Keynesçi paradigmanın hala yürürlükte olduğu, ama etkinliğinin sorgulanmaya başladığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Sonuçta denilebilir ki Rawls keskin ön sezisi yardımıyla, liberalizmin bugünkü güncel krizini Keynesçi çözüm sonrası için gündemine almıştır. Bir Adalet Kuramı önemli ölçüde olası mesruluk krizine yönelik adaleti sağlayıcı önlemlerin teorisidir. Rawls bir hak kuramcısı olarak Amerikan siyasalında egemen olan siyasete hakçı bakışın sözcülüğünü yapmış ve aynı zamanda bu girişimi ile refah devleti liberalizmin küresel krizine hak-hukuk üzerinden kapsamlı bir açılım getirmeye çalışmıştır.⁵⁴

⁴⁸ Rawls, “A Theory, ..s.14..

⁴⁹ J.Habermas, “Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak”, YKY Yayınları, İstanbul, 2002, s.138,

⁵⁰ Lagos-eros karşılığının türevsel açılımları için bkz. İlkay Sunar, Düşün ve Toplum, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s.1 vd.

⁵¹ Barber, a.g.e.,s.56.

⁵² Amerika siyasetinin betimlemesi için bkz.L.Hartz, The Liberal Tradition in Amerika, New York, Harcourt, 1975 Aktaran Albert C.Hirschman, “Piyasa Toplumu Hakkında Görüşler”, Sosyal ve Siyasi Teori, (Der.), Atilla Yayla, Siyasal Yayınları, Ankara, 1999, s.248-250.

⁵³ Samuel Bowles-Herbert Gintis, Demokrasî ve Kapitalizm, Çev:Osman Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, ss.64-116.

⁵⁴ Ryan, “John,...s.135.

Ölçülülük: Liberal Adaletin Anahtarı

Iyimsenlik ile kötümserlik arasında yalpalanan Rawls teorisinin makul rasyonel özü hem adalet nosyonunun toplumsal istikrar ile olan işlevsel devamlılığını, hem de bir yaşam planı olarak rasyonel tercihlerden çıkarılan mutluluğa ve çıkar özdesliğine özdes adalet duygusunun adalet düşüncesinden farkını ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Filozof, Aristotelesçi bir kaygıyla adaleti düzeni sağlama sorununa bağlar. Ayrıca adaleti formüle ederken hakkaniyet hissi gibi duygusal tasmalara kurami içinde merkezi ağırlıkta bir yer vermez. Rawlsçi siyasetin estetik boyutu bilinçli bir çabanın sonucunda güdük birakılmıştır. Filozof etik politigini biçimsel aklın gereğinde oldukça kuru bir üslupla kaleme almıştır. Bu nedenle **Bir Adalet Teorisi** usandırıcı olmasa bile (kuramsal derinliği nedeniyle) en azından sıkıcı bir eserdir.

Filozof rasyonel olanın en genel ve en uzun erimli olana esit olduğu ön varsayımı⁵⁵ ile rasyonel tercihi, mutlak akılcılık ile akılsızlık arasında bilgisizliği ve mutsuzluğu makul düzeyde bilgi ve mutluluk ile yer değiştiren bir hesaplama olarak görür.⁵⁶ Bu hesaplama adaleti aramak çabası adalet ile yaşamak sonucu içinde erir ve nihayetinde tüm süreç daha büyük bir hesaplasmaya dönüşür. Adaletli yaşam usa vurulduğunda bilincimizde kalacak betim ise rasyonel tercihlerin müzakere ile belirlenmesi süreci olarak iradi olan ve olmayan nedenselliklerin birbirini tamamladığı bir plandır.⁵⁷ Demek ki Rawlsçi adalet teorisi insanların rasyonel tercihler yapabileceğini varsayar. En uzun erimli rasyonel tercih adaletin bilgisidir. Kisi bu bilgiye ulaşmaya çalışırken kendisiyle aynı biçimde hareket eden diğer insanlarla uzlaşımci bir çabanın içine girer. Tabii en kötü durumda olanlara en çok yarar sağlayan bir adalette bireylerin anlaşması pek de kolay değildir. Ama yine de Rawls böylesi bir uzlaşmanın mümkün olabileceği düşünür.⁵⁸ O halde denilebilir ki **Bir Adalet Teorisi** ikili bir rasyonellik üzerine inşa edilmiştir. Bireyin tekil akli bir yerden sonra toplumun tümel aklına dönüşür. Bu dönüşümün kendisi adaleti, hikayesi adalet teorisini ifade edecektir.

Filozof toplumun kapsayıcı doktrinler arası derin ayrılıklar ve grup-birey çıkarları arası kalıcı farklılıklar sebebiyle yapısal bir istikrarsızlık baskısı altında olduğunu düşünür. Kuramsal düzeyde farklı akıllar, somut insanların dünyasında her türlü tekil ve tikel ortak yasami zora sokan bir bencillikle karşı karşıya gelmektedir.⁵⁹ Bu kaos içinden düzenin koterılması “ortak adalet” düşüncesi ile mümkün olacaktır. Adalet toplumda ve bireyde düzenin sağlanması, yani “iyi düzenlenmiş toplumun” kurulması ile mümkün kılınabilir.⁶⁰ Çıkar çatışmasını çıkar benzerliği yolunda değiştiren bir anlamda bencilliği terbiye eden ise, yoğun karşılıştırmalar ve müzakereler sonucu elde edilecek makul rasyonelliktir.⁶¹ Adalet

⁵⁵ Rawls, “A Theory,...s.410.

⁵⁶ Rawls, “A Theory,...s.416.

⁵⁷ Rawls, “A Theory,...ss.408-9.

⁵⁸ Ryan, “John,...s.144.

⁵⁹ J.Rawls, *Collected Papers*, Massachusetts: Harvard University Press, 2001, s.421. ve J.Rawls, *Justice as Fairness: A Restatement*, Massachusetts: Harvard University Press, 2003, ss.184-186.

⁶⁰ Rawls, “A Theory,...s.219.

⁶¹ Rawls, “A Theory,...ss.316-7.

her türlü uç tercihi merkezde ve ortak olan noktayı bulmak adına dislayan ve sürekli uyanık tutulması gerekli bir sorumluluk bilincini ifade eder.⁶² Adaletin herkesin diğer herkesten sorumlu olduğu bir dünyada ortak akla karşılık geliyor olması Rawls retorikini Aristotelesçi çizgiye yaklaştırır. Bu genel görüntünün ardında özgürlük-güvenlik ikilğini asmaya çalışan liberal aklın bildik kaygısı vardır. Düzensizlik düzene doğru dönüşürken bahsi geçen değişime aklın kurucu ilkeleri eşlik edecektir. Rawls bu anlamda Nozick ve Hayek'de belirgin olan kendiliğinden akla ve adaletin evrim içinde kendini doğal yollarla açığa vuracağına dair önerilere itibar etmez. Ancak filozof adaleti hedeflediği makul rasyonelliğinin bir gereği haline getirebilmek adına Kantçı biçimselciliğe bir ölçüde uzaklaşır. Demek ki Rawls toplumsal devamlılığın sağlanması noktasında sadece makul iletişimden elde edilecek rasyonel tercihe güvenmez. Teorisi içinde büyük bir yapısal krize yol açma pahasına gerçek bir iletişimi dislayan, zorunlu ve dolayısıyla istem dışı “adalet duygusuna” da yer verir.⁶³ Adalet duygusu bencilliğin asılması ve oy birliğine ulaşılması sonuçlarını garantileyen, ussal olmayan, ama ussal-toplumsal gerçeklik üzerinde etkili olan bir iç metafiziği ifade eder. Adalet duygusu adaletin aklını tamamlar. İlkeler arası öncelik sırasının belirlenmesi sürecinde kurallar yetersiz kaldıkça sezgi devreye girer.⁶⁴ Böylelikle de teori kendi iç çelişkisine de kavuşur. Eros logosun yanında teoriye eklenir. Dahası Hayek tipi bir tarihsel kendiliğinden var olusa karşı durmak adına içsel/metafiziksel bir kendiliğinden süreç kurama dahil edilir. Rawls'da belki toplumsal evrim (sezgi) dışlanmıştır, ama ön kapıdan kovulan duygusal istem arka kapıdan teoriye, sezgi bireyde mikronize edilerek eklenir. Tabii bu sayede iyi düzenlenmiş toplum sivil itaatsizlik gibi duygusal akla dayanan mekanizmalarla daha korunaklı hale getirilir.

Rawls'in toplumsal istikrar, makullük ve adalet fenomeni arasında kurduğu bağlantılar, filozofun kendisi ve kurami açısından siyaset felsefesi bağlamında anlamlı ip uçları kazandırır bizlere. Her şeyden önce adaleti ölçülülük olarak değerlendirmek en özlu ifadesi Platon ve Aristoteles de bulunan klasik erdem anlayışının kavramsal sınırlarını kabul etmek anlamına gelecektir. Rawls, adaleti, eşitliği ve özgürlüğü toplumsal istikrar temelinde sentezleyen birlik sağlayıcı kurucu ruh olarak kurgular. Rawls'a göre adalet toplumsal kurumların ilk hedefi, pazarlık ve çıkar hesaplarının üstündeki temel siyaset erdemi, yokluğuna ancak daha büyük bir adaletsizlikten kaçınmak için katlanabileceğimiz kapsayıcı yasama reçetemizdir.⁶⁵ Adaletin adaletsizliğe karşı yıkıcı aklın mesrulası erdemi olarak değil de, belli bir temel de toplumun yeniden insasının aracı olarak kullanılması **Bir Adalet Teorisi**'de ileri sürülen tezin ideolojik sınırlarını da ortaya koyar. Özü itibarıyla Rawlsçi kurgu düzeni korumayı kendine amaç edinmiş muhafazakar kaygıların ürünüdür. Rawls, adaleti, korunmaya değer olası ideal dünyanın kurucu-kapsayıcı ögesi olarak tanıtır. Bu tanıtmanın ardında neyin korunmaya layık olduğuna dair bir soruşturma, böylesi bir sorunun ardında ise bir şeyleri korumak gerektiği, ancak iyi yaşamın iyiliğin korunup-kullanması ile mümkün

⁶² Rawls, “Collected,..ss.486-7.

⁶³ Rawls, “Collected,..s.53.

⁶⁴ Rawls sezgiden, duygusal akıldan tümüyle kurtulamayacağımız kanaatindedir. Ancak amaç, adalet teorisinde yapılmaya çalışıldığı üzere duygusal akla olan ihtiyacı azaltmak yönünde olmalıdır. Yorum için bkz.Rawls, “A Theory,..ss.41-4.

⁶⁵ Rawls, “A Theory,..ss.3-4.

kilınabileceğine dair bir saplantı vardır. Sonuçta denilebilir ki, Rawls'in siyaset felsefesi sağcı bir etigin uzantisidir. Bazı değerleri koruyarak, onları koruyacak en doğru yolun ne olduğunu bularak, (Bir Adalet Teorisi kabaca böylesi bir en doğru yol soruşturmasıdır) iyiliğin ve iyilikçi yaşamın korunabileceği tanısı Rawls'in hareket ettiği yeri özetler. Bu bahsi geçen yer yalnızca Rawls'i değil, aynı zamanda tüm idealist-sağcı etik politik söylencelerin de başlangıç çizgisini anlatır.

Rawlsçi kurguda adalet, adaletin adil bir düzende yasayanlara iyilik ve mutluluk potansiyelini gerçek kılacak bir var olussal zemini hazırladığı teziyle desteklenmiştir. Adil olmak, ölçülü olmak, bilgili olmak, iyi olmak, mutlu olmak ve diğerleri, ilgili etik formülün doğal gereği olarak hem birbirlerini tamamlamakta, hem de birbirlerini için var edici ön koşullar yaratmaktadır. Demek ki Rawls etigi koruyucu gizli gündemi nedeniyle yalnızca muhafazakar değil, aynı zamanda bu idealist muhafazakarlığı tamamlarcasına totalitercedir. Adaletin teoride kullanılması biçimi kapsayıcıdır çünkü. Tüm insanlar için iyi olanın ortak ve değişmez reçetesi şeklindedir Rawls'in adalet tanıtılması.

Rawls'in makul rasyonelliği filozofun siyasal uzaydaki yerini belirlememizi kolaylaştırmaktadır. Söylem kulvarında gerçeği makulde aramak kabilinden bir tınıyla ve eylem kulvarında akılcı reformculukla kesilen merkezi duruş klasik liberalizmin en belirgin özelliğidir.⁶⁶ Ancak "ölçülülük" bilindiği gibi geleneksel-muhafazakar değerlerin kapsayıcı özüdür de.⁶⁷ Yüzeysel bir yorumla Rawls'in muhafazakarlık ile liberalizm arasında bir yerlerde dolasmakta olduğunu iddia edebiliriz. Bu iddiayı destekleyecek kanıtlar baslıca iki küme içinde toplanabilir: Rawls adalet teorisini bireyci yöntem, sözleşmecî kurgu, ortak iyi inancı ve rasyonel insan gibi bir dizi mimlenmiş liberalizm işaretlerinin gölgesinde kurmuştur. Dahası adaleti biçimsel kurallara bağliyerek, adalet özlemini esitliğin radikal yorumundan korumaya çalışmıştır. Rawlsçi teori adaleti bir merkez koruyucu erdem olarak düşündüğü için muhafazakarlığa, merkezi inşa etmede liberal öge ve imgelere basvurduğu içinde liberalizme açıktır. Yine de filozofu liberal muhafazakar olarak değerlendirmemizi güçleştiren iki önemli yapısal kısıt vardır. Daha doğrusu ondaki kurucu akılcı yöntem ile meritokrasi karsiti etik, Rawls'a yaftalanan liberal-muhafazakar etiketi süpheli kılmaktadır.

Rawls muhafazakarlıktaki teori karsiti güçlü eğilimin aksine oldukça belirgin bir tonda kurucu akılcı bir felsefi duruşa sahiptir.⁶⁸ Adaleti kavramlaştırma biçimi adaletin kendiliğinden gerçekleşmedigine, ayrıca ön görülmüş, bilinçli bir çabanın eseri olduğuna dair bir yargıyı beraberinde getirir. Ayrıca filozofun adaleti yorumlama biçimi onu liberal geleneksel bakıştan uzaklaştırır. Liberalizm daima "en iyinin yönetimini" öğütleyen aristokratik bir doktrin olmuştur. Kuskusuz liberaller "en iyi"yi öncelikle doğuştan gelen statüyle tanımlamamışlardır; bunun yerine eğitim başarısı ya da bireysel yetenekle beslenmiş hayat tecrübesi başarısını ön plana çıkarmışlardır. Liberalizmin adalet anlayışı en iyilerin yönetmesi, en iyilerin

⁶⁶ Immanuel Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, Çev: Erol Öz, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.239.

⁶⁷ William R. Harbour, *The Foundations of Conservative Thought*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1982, ss.61-2.

⁶⁸ Muhafazakarlık-akıl ilişkisini sorgulayan felsefesi bir çözümleme için bkz. Armağan Öztürk-Fırat Mollaer, "Muhafazakarlığın İdeolojik Künyesi ve Akıl Tartışması, Cogito 2006 Sayı 44-5, 132-153.

zengin olmasını olumlayan bir meritokrasi savunusudur.⁶⁹ Oysa Rawls bu kabil bir adalet anlayışına karsidir.

Rawls'i ölçülü reformculuğu sebebiyle liberal-muhafazakar etiketi ile anan teze karşılık onun teorici olduğu için muhafazakar, en iyiyi savunmadığı için de liberal sayılamayacağına/sayılmaması gerektiğine dair olası karşı iddialar sorunludur. Her zaman için ideoloji olarak muhafazakarlık ile tutum birliği olarak muhafazakarlığı birbirinden ayırmak mümkündür. Rawls muhafazakar ideolojiyi es geçen, ama muhafazakarca tutum takinmaktan kaçınmayan bir filozoftur. Kaldı ki Amerikan siyasetinin var olan zeminini adalet teorisini (adaletin var olması gerekenini) inşa ederken kullanmasındaki sürekli ısrar, onun muhafazakar ideoloji açısından da muhafazakar sayılabileceğini ortaya koyar. Şüphesiz ki Rawls kavramlaştırması koyu bir teorileştirme çabasını ifade eder. Ancak bu çaba özünde zaten belli bir toplumda var olan değerlerin, pratiklerin evrenselleştirilerek felsefi terminolojiye tercümesinden başka bir anlama gelmemektedir. Demek ki Rawls'daki rasyonalizm önemli ölçüde bir yanılsamadır. Filozofun adaletin teorisi olarak önümüze koyduğu, var olanın var olması gereken yerine geçtiği bir düşünsel illüzyondur. Rawls bir muhafazakardan beklenecek şekilde yeni bir adalet yaratmamakta, eski olanı hatırlatmakla yetinmektedir. Rawls'in yeterince liberal olmadığı yönündeki itiraza da benzeri bir şekilde yanıt verilebilir. Filozofun en iyinin en çoğu olması gerektiği şeklinde ifade edilebilecek bir adalet anlayışına karşı çıktığı doğrudur. Ancak bu doğru **Bir Adalet Teorisinin** de faydacılık aracılığıyla en iyiye ulaşmaya çalıştığı gerçeğini değiştirmez. Rawls en avantajlı kesime yarar sağlaması koşuluyla eşitsizliği ideal adaletin bileşeni haline getirmiştir. Eşitsizliğin sürece dahil olduğu toplumsal koşullarda adalet herkes için en iyi ve aynı zamanda en alttakiler için de en iyi olanı ifade eder.⁷⁰

TEORİNİN İÇERİĞİ

Bilgisizlik Peçesi

Rawls'in adalet betimlemesi adaleti bir bölüşüm sorunu olarak formüle eder.⁷¹ İlgili kavramlaştırma bireylerin sözleşme yaptıkları, kendi benlik çıkarlarını bilmedikleri⁷² ve sürekli en rasyonel olanı seçtikleri yönünde bir dizi kısıtı daha içerir. Adaletin bölüşüme esitlenmesi bu kavramın isaret ettiği muhtemel ilişkiler ağı ile üretim ve tüketim süreçlerindeki pratiklerin yan yana gelmesini güçleştirir. Demek ki Rawls'in **Bir Adalet Teorisinde** anlattığı kavramlaştırma tam olarak bir ekonomik adalet tanıtılmasını ifade etmez. Rawls insani homo economicus" dan bir adım geride tanımlar. Ona göre, "insanlar kendi çıkarlarını ararlar", "ama kiskanç da degildirler", "risk almaktan kaçınırlar" dolayısıyla "ihtiyatlıdirlar". Ancak bu bahsi

⁶⁹ Wallestein, "Liberalizmden...s.241.

⁷⁰ Bir ayırıcı not olarak Rawls'in ideolojik konumu hakkında ileri sürülen tezin (Rawls liberalizm ile muhafazakarlık arasında gidip gelen bir düşünürdür önermesi) literatürce pek desteklenmediği açıkça ortadadır. Genelde tartışma Rawls'i sosyalizm ile liberalizm arasında bir yere yerleştirme üzerine devam etmektedir. Böylesi bir vurgu için bkz.Ryan, "John,...s.138.

⁷¹ Gorowitz, "John...s.271.

⁷² Gorowitz, "John...s.273.

geçen “ihtiyat”li tutum yaratıcı çabanın ortaya çıkmasını engelleyecek boyuta varmaz hiçbir zaman.⁷³ Bu başlangıç sanrısı, “malların” kit olduğu ön bilgisi ile birlikte⁷⁴ düşüncenin içinde geleceği liberal kafesi yaratır. Kafes zaman dışı ceteris paribus yöntemine⁷⁵ dayalı kodlanma tarzı ile ciddi bir arızayı var olussal olarak bünyesinde tasir. Ceteris Paribus’çu akıl başlangıç varsayımları ile okuyucunun kavramsal bir tuzagın içine çekilmesi anlamına gelmektedir. Gerçek dışı tımdengelimcilik yalnızca başlangıç bölümündeki olurlar-olmazlar listesiyle sınırlı değildir. Filozof sosyal teorisinden adaleti, adaletten özgürlüğü damıttığı kavramlaştırmasında bilinçli olarak tarihsel boyutu dışarıda bırakır. Son kertede özgür esitliğe ulaşma biçimi insanın tarihsel boyutuna teorileştirme içinde yer verilmediğinden oldukça kurgusal ve gerçek dışıdır. Gerçek dışılık insanların kendi benlik çıkarlarını bilmedikleri ve dolayısıyla bir “bilgisizlik peçesi” ile örtülü oldukları ön yargısı ve yine insanların en az ayrıcalıklı olmaktan kaçınacağı, ama en çok ayrıcalıklı olmak istemeyecekleri şeklinde ifade edilen⁷⁶ süreci destekleyici bir diğer ön yargı bağlamında açıkça “insanlar” dünyasıyla olan bağlantısını kaybeder. Ama zaten bilinen dünyanın bilinen ilişkilerini yadsıması teoriye özgünlüğünü verir. Teorinin gerçekliliği ile gerçek dünya arasındaki fark teorinin kendisidir.⁷⁷ Yine de bilgisizlik peçesi, kuramın mantıksal tutarlılığını zedeleyen dört önemli arızaya sahiptir. Bunlar okuyucunun bilgisine sunulabilir:

1) Görüşmecilerin bencil olduğu öngörüsü ve görüşmeye baslarken görüşme sonunda elde edilecek adalet ilkelerine sonuç aleyhlerine dönse dahi bağlı kalacakları öngörüsü bir arada düşünülmesi güç bir durum yaratmaktadır. Ontolojileri gereği bencil olan insanların öngörülemez bir pazarlık sürecinin tüm risklerini geri dönülmez şekilde üstlenmesi akılcı değildir. Rawls sözleşmeyi kuran öznelere bencil olduğunu söylerken bencilliği yöneten araçsal aklın kapsayıcılığını yeterince dikkate almaz. Araçsal aklın gereğinde bencil bireylerin benlerini ortaya koymalarını engelleyen bilgisizlik perdesini neden yırtıp atmadığı sorusu yanıtızsız kalmaktadır. Rawls’ın sözleşme kuran öznesinin bencil doğası bizim aliskın olduğumuz biçimlerde aklını kullanmamaktadır. **Bir Adalet Teorisi** dünyanın bildik görüntüleri bir kenara bırakılsa dahi, aklın alisilmamis kullanım biçimleri açısından da, makul diyemeyeceğimiz bir rasyonellik anlayışını anlatmaktadır. 2) Bir insanın

⁷³ Anlasıldığı kadariyle Rawls başlangıç durumunu tasarlarırken hak kavramı üzerine benimsediği tahditlerin etkisi altında kalır. Ancak tümel ve evrensel bir istek hakka dönüşebilir filozofa göre. Başlangıç durumundaki insani egoist olmaktan alıkoyan da bu hak anlayışidir. Yine benzeri bir şekilde bencil ahlak anlayışı adaleti dışlar. Gerçekten adaletin olabilmesi için insanların kısmen bencil olması gerekir. Yorum için bkz.Hünler, “İki...s.45.

⁷⁴ Gorowitz, “John...s.274.

⁷⁵ Ceteris Paribus etiketi iktisadi insandan hareket eden, (Ayşe Bugra, “Karl Polanyi and the Boundaries of Economics”, METU Studies in Development 13, (3 ve 4), 1986, ss.227-230) a priori aksiyomlara dayalı tımdengelimci matematiksel-mantıksal bir panorama içinde yöntemleştiren, (S.C Down, “Beyond Dualism”, Cambridge Journal of Economics, 14 (2), 1990, s.146) kit kaynaklar ve sınırsız ihtiyaçlar gibi bazı özel kabulleri içselleştirmiş, kapalı sistem olarak değerlendirilebilecek basitleştirilmiş bir mantıksal tutarlılık kaygısı pesindeki (A.Roncaqlia, Sraffa and the Theory of Prices, New York, John Wiley, 1978, s.117) ekonomi politik düşünselliği karsılar.

⁷⁶ Gorowitz, “John...s.280.

⁷⁷ Micheal Sandel, Liberalism and its Limits of Justice, Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s.21.

Rawls'in kurgusunda benimsediği üzere kendi çıkarlarına duyarlı ve baskalarının çıkarlarına ilgisiz olabilmesi için sosyal gerçeklik dahil her türlü gerçekliği dislayan boşluğu andırır bir kozmoloji içinde yaşıyor olması gerekir. Bilinen dünyada çıkarlar birbirleri ile ilgilidir; birbirlerini destekler ya da engellerler. Baska çıkarlara yönelmiş bencil ilgi bencillığın doğal bir sonucu, kendini düşünme potansiyelinin vazgeçilmez bir ögesidir. Sonuçta denilebilir ki pazarlık sürecinin muhtemel sonuçlarını daha en bastan kabul eden kosulsuz akıl ile kendi ile öteki arasındaki çıkarı bağını görmezden gelen eksik akıl Rawlsçi teorideki akla dair kavramlastırmanın birbirini tamamlayan kusurlarıdır. 3) Ayrıca dünya hakkında bilgi sahibi olmadan kendi bencil çıkarları hakkında bilgi sahibi olmak ya da bu durumun tam tersi durum tutarlı bir mantıksal dizin yaratmaz. Dünyanın bilgisi denilen şey, çıkarlara yaslı aklın gerçekten seçici şekilde kotardığı tikel, tekil varlığımızı destekleyen görüşler, yargılar, ön yargılar ve rezervlerdir. Dünyanın bilgisi olmadan kendi bilgimizin (benlik çıkarımızın) farkına varamayız. Daha da önemlisi dünya hakkında bilgi sahibi olmadan adaletin ilkeleri hakkında da anlaşılamaz. Ama tabii filozofun adalette anlaşılmaktan anladığı şey Kantçı boş kaplarda anlaşılmaktan ibaret olduğu için, kapların içini dolduracak ve o kapları gerçek dünyada kullanılabilir kılacak gerçeklik bilgisi önemsiz sayılmaktadır. 4) Son olarak sözleşmenin başlangıç durumunda tarafların benlik çıkarlarından arınmış olması ön bilgisi sözleşme sonucunda elde edilecek adalet ilkelerinin sahipliğine gölge düşürür niteliktedir. Çıkarlardan arınmış olma doğal bir benzesmeye yol açacaktır. Biçimsel esitliği sağlamak adına çıkar farklılığını yok eden bilinç böylelikle kendi tuzagina düşer. Farklılıkların olmadığı yerde doğal olarak herkes aynıdır. Bu durumda varılan adalet anlaşması sahtedir. Adalet ilkelerini bir anlaşmanın sonucu olarak ilan etmemize olanak vermeyecek ölçüde bir başlangıç anlaşmışlığı söz konusudur çünkü.⁷⁸

Liyakat Ahlakı versus Pozitif Özgürlük

Adalet kuramı “piyasa toplumu” ile piyasa ekonomisi” arasında ayırım yapar.⁷⁹ Ayırım piyasa eşitsizliğini piyasa dışı eşitlik ile denetleme amacına iliskindir.⁸⁰ Ancak filozofun marjinal verimlilik öğretisine bağlılığı eşitlikçi düzeltimi başarısız kılacak kadar güçlüdür.⁸¹ Asgari eşitlik için eşitliğe maddi gerçekliğini kazandıracak ve kamu tarafından finanse edilen bir asgari gelir düzeyine ihtiyaç vardır. Bu koşul ise açık bir şekilde Rawls'in adil düzenin ekonomi politikası olarak benimsediği kapitalizmin rasyonelliği ile çelişir.⁸² Rawls'in iktisadi liberalizm ile siyasi liberalizmin gerilimli ilişkisi üzerinde, bu bahsi geçen ilişkinin kuramsal olanakları aracılığıyla kurduğu adalet teorisi kapitalist bencillığın etik bir haklar çerçevesi ile nasıl sınırlandırabileceği noktasında ve daha ötesinde kapitalizmin kendisini yadsıyan bir adalet anlayışının kapitalizm koşullarında ne ölçüde var

⁷⁸ Sandel, “Liberalism,...s.127.

⁷⁹ Barry, a.g.e,...s.158.

⁸⁰ Levent Köker, “Demokrasi ve Sosyal Adalet”, Türkiye Günlüğü, n.11, Güz 1990, ss.130-136.

⁸¹ Barry, a.g.e,...s.166.

⁸² Philippe Van Parijs, “Why Surfers Should Be Fed:The Liberal Case For an Unconditional Basic Income”, Philosophy and Public Affairs, Sayı 20, 1991, s.105.

olabilecegi noktasinda inandiricilikten uzak bir perspektif sunar. Bu zaaf teorinin tarihle sinandigi anda ortaya çıkmaktadır. Gösterisli moral buyrukların koruması altında olmaksızın, bir anlamda gerçek dünyanın gerçeğinde Bir Adalet Teorisi, kaba bir idealizme ve kör biçimcilige indirgenmektedir.

Sosyal esitlikten yana olan Rawls “esitsizliklerin asiri olmadığı”, “esitsizliğin gerekli ve yararlı olduğu”, “daha üste olanların daha üste olmayı hak ettikleri”, “esit çaba göstermeye esit muamele edilmemesi” gibi önermeleri idealleştiren liyakatçı kapitalist adalet anlayisini⁸³ küçümser.⁸⁴ Bu tutumu ile liyakat ve serveti birbirlerinin türevi gören ve liyakat esitliğinin servet esitsizliğini mesrulasırdığı savlayan radikal adalet tanılarına yaklaşıp.⁸⁵ Liyakat karsiti duruş o kadar açık ve kapsayıcı bir şekilde ifade edilmistir ki, sağdan adalet kuramına bakanlar için, Rawls kurgusu sosyalist etigin parçalarından biri olur.⁸⁶ Rawls kendiliğinden düzeni yadsıyan ısrarlı tutumu ile iyimser bir yorumla sosyal adaletçi sola, kötümser bir yorumla sosyal adaletle dair bildik/görünen kabuğun içinden ortaya çıkmaya hazır sosyalist bir etik politik duruşa sahiptir. Ancak adalet teorisinin sosyalist etik ile bir arada düşünülmesini engelleyen ve doğrudan teorinin kuruluş biçiminden kaynaklanan birtakım rezervler vardır.⁸⁷ Bu rezervler sağcı iddiadaki asırlığı da gözler önüne serecektir. Öncelikle filozof liyakat denilen neden-sonuççu zinciri, bir anlamda var olanın hak edilmiş olduğuna dair etik anlamlandırmayı uluslar arası bağlama tasıamaz.⁸⁸ Dolayısıyla onun adaleti kapalı evren anlayışının doğal sonucu olarak toplumlar arası esitsizliğe karşı duyarsızdır. Ayrıca liyakatin reddi her türlü adalet kavramlaştırmalarını olanaksız hale getirecek kadar kesindir.⁸⁹ Ama bu kesinlik kapitalizmin reddi noktasında birdenbire dağılır. Filozof kapitalist ekonomi (alt yapı) ile liyakat adaleti (üst yapı) arasında keyfi bir ayırım yapar; bu ayırım ilki ön kabulünde ikincisinin reddedilebileceği ve alt yapı değişmeksizin üst yapının kendini yenileyebileceği şeklinde bir idealizmi de yansıtır. Dahası zaman dışı kodlamanın mantıksal gereği olarak zamanın içindeki ilişkiler, örneğin sınıfsal çelişkiler kuram içinde kendine yer bulamaz. Rawls tarihteki sınıf mücadelesini ya da tarihte sınıf savaşı olduğuna dair iddianın ardındaki birikimi es geçmek

⁸³ Liyakatçı adalet savunması aynı zamanda kapitalizm savunması için bkz. Irwing Kristol, “About Equality”, Two Cheers for Capitalism, New York: Basic Books, 1978, ss.184-185; Bell, “Meritocracy”, ss.30-31, 65, 67; Liyakatçı adaletin ölçülü bir sosyalist duyum ile birlikte Rawls teorisinin eleştirisinde temel alınması bağlamı için bkz. G.A. Cohen, “On the Currency of Egalitarian Justice”, Ethics, Sayı 99, Haziran 1989, ss.906-944. (Özellikle ss.912-916)

⁸⁴ Adalet teorisinde liyakat karsitliği için bkz. Rawls, “A Theory...ss.101-104, 312;

⁸⁵ Radikal adalet tartışmaları özetleyen değerlendirmeler için bkz. Michael Walzer, Radikal Principles, New York: Basic Books, 1980, ss.237-256; Robert C. Tucker, The Marx-Engels Reader, New York: Norton Press, 1978, ss.101-105.

⁸⁶ Bell, “Meritocracy...s.57.

⁸⁷ Bu bölüm okunurken Rawls’i liberalizm-muhafazakarlık ekseninde tartışan ilgili makale bölümüne dönülebilir. (Bkz. bu makale ss.9-11)

⁸⁸ Yorum için bkz. Brian Barry, The Liberal Theory of Justice, Oxford: Oxford University Press, 1973, ss.128-133; Charles R. Beitz, Political Theory and International Relations, Princeton: Princeton University Press, 1979, ss.128-153. 1980’den sonraki yazılarında Rawls adalet çözümlemesini toplumlar arası ilişkiye doğru geliştirerek bu eksikliğini bir ölçüde giderir.

⁸⁹ Michael Zuchert, “Justice Deserted: A Critique of Rawls’s Theory of Justice”, Polity 13, (Spring 1981), ss.466-483.

egilimindedir.⁹⁰ İlgili eğilim adalet teorisini büsbütün bir şekilde sosyalist etikten uzaklaştırır. Son kertede adaleti bir bölüşüm sorunu olarak ele alan ve bu sorunu iyi toplumun ilkeleri cinsinden etik bir koza ile sarmaya çalışan **Bir Adalet Teorisi** tezleri, özü itibarıyla adaleti asmaya çalışan, adaletin ötesini düşünürken içinde bulunduğu toplumu üretim ilişkileri odasında çözümleyen sol perspektifle uyumsuzdur.⁹¹ Ancak bu tartışma (Rawls edebiyatının ideolojik skalada nereye ait olduğuna dair tartışma) adalet teorisinin neyin yerini aldığı noktasında islevseldir. Çünkü son kertede Rawls'in adaletle dair formülleri liyakatin yerini almak ve bu amacın olabirliğine hizmet etmek üzere formüle edilmiştir.

Rawls teorisindeki liyakat karsitliği aslında biçim degistirmis bir liyakat savunusudur. Filozof kapitalist teorisyenlerin siddetle karşı çıktığı bir yoldan giderek⁹² kaynak tahsisi ile ahlaki liyakat arasında biçimsel-özel bir devamlılık olduğunu ön görmektedir. Dolayısıyla Rawls'daki liyakatin reddi betimlemesi sadece "sözeldir". Argüman düzeyinde ise filozof, "hak edilmisliği" yeniden formüle etmeye çalışır. Çalışması "sosyal esitlik", "fırsat esitliği", "pozitif özgürlük" gibi birbirlerinin yerine tercüme edilebilecek kavramların arkasındaki ortak kaygıdan güç alır. **Bir Adalet Teorisi** alternatif bir ortak akıl anlayışına dayanır. Bu akıl hakkaniyet olarak adaleti formüle etmeye çalışır. Tabii kapitalist akıl biçiminde yadsıyıp özde devam ettiren bu karşı akıl işleyişi sırasında bir dizi sorunu da beraberinde getirir. Rawls edebiyatı pozitif özgürlükle derinlesirken aynı zamanda ve diyalektik bir şekilde pozitif özgürlük yüzünden siglasır. Böylesi bir özgürlük anlayışının doğal gerilimleri bir biçimde adalet teorisine yansır çünkü. Öncelikle pozitif özgürlük kurgusu gizli açık bir insanın iyi doğası başlangıcından uslanmıştır. İnsanın doğal ontolojisinin ahlaken kötü olduğu ya da bir insan doğasından bahsedilemeyeceği, ahlakin zamanın içinde bir nesne olarak zamanla yaratıldığı iddiaları⁹³ karsısında pozitif özgürlükçü tını zor durumda kalır. Bu zor durumda kalış devlete ek görevler vererek onu sivil anarşi ya da sivil ahlaksızlığı tamir etmekle görevlendirmesi ve bir anlamda devleti topluma karşı daha ahlaki varlık olarak tasarlaması sonucu ile daha da derinleşir. Ayrıca insani iyi bir varlık olarak değerlendirme çabası ile adalet teorisi yaratma çabası birbiri ile çelişir niteliktedir. Eğer insanlar iyiye neden ayrıca bir adalet teorisine ihtiyaç duymuslardı, yok

⁹⁰ Arthur DiQuattro, "Rawls and Left Criticism", *Opponents and Implications of A Theory of Justice*, (ed.) H.S. Richardson, New York, London: Garland Pub, 1999, ss.247-272; C.B Macpherson, "Rawls's Model of Man and Society", *Opponents...* içinde, ss.239-245.

⁹¹ Sonuçta Rawls'in yaptığı pazar ekonomisi üzerine biçimsel hakçı rezervler uygulamaktan ibarettir. Bkz.Hünler, "İki,...ss.66-7. Rawls'in yapmaya çalıştığı şey ile Marksist duruş birçok önemli noktada karşı karşıya gelir: 1) Doga durumu, sözleşme kuramı gibi araçlar metodolojik açıdan sorunludur, 2) Rawls etigi özünde bir yabancılaşma eleştiri içermez, 3) Kuram mübadele ilişkilerini denetim altına alır. Oysa Marksizm bu yoldan sonuç çıkarmanın olanaksız olduğu düşüncesini içerir. Yorum için bkz.Ryan, "John,...ss.152-3.

⁹² Kaynak tahsisi ile ahlaki liyakat arasında zorunlu bir bağlantı olmadığı/olamayacağı görüşünün modern zamanlardaki iki önemli yorumlayıcısı için bkz.F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Chicago: University of Chicago Press, 1960, ss.85-102; M.Friedman, *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çev: Dogan Erberk-Nilgün Himmetoglu, Altın Kitaplar, 1988, ss.161-166.

⁹³ Ahlakin özel olarak yaratıldığı görüşünün kötümser akılcılık açısından rafine edilmiş bir tanıtılması için bkz.F.Nietzsche, *Beyond Good and Evil*, New York: Random House, Vintage, 1986.

kötüyşeler ya da içlerinde toplumun yerleşik inançları gereği kötülükçü bir öz varsa, adaletin ilkelerinde anlaşmaları nasıl mümkün olmuştur? Adalet üzerine kurulan sözleşmenin sadece geçici bir uzlaşmadan ya da uzlaşıyor gibi davranıyor olmaktan ibaret olması ihtimali bile söz konusu edilebilir.

Pozitif özgürlüğün bahsi geçen sorunsali Rawls kuramına topluma müdahalenin sınırlarını noktasında yansır. Fırsat eşitliğini sağlamak üzere en çok mağdur olanlara kaynakların en ayrıcalıklı kısmının tahsisi eylemseli sivil anarşiye devlet müdahalesini gerektirir. Geline bu noktada filozoftan beklenen devlet-toplum ilişkisini düzenleyen ve özgürlüğün özgürlük adına kısıtlanmasını ilkelere bağlayan bir bağlam yaratmasıdır. Ancak adalet teorisi tam da bu asamada derin bir sessizliğe gömülür. Refah yükseldiği müddetçe eşitsizlik ve eşitsizliğe müdahalenin özgürlük aleyhine sorun yaratmayacağına dair liberal-sol iyimserlik,⁹⁴ toplumun dönüştürülmesi sırasında asiriya gidilmemesi gerektiğini dillendiren “ölçülü” muhafazakarlık,⁹⁵ kısacası sosyal devletçi/sosyal demokrat prensipler bir örtü olarak bu sessizliği gizler. Tabii Rawls örneği açısından toplum-devlet ilişkisine dair kavramsal-kuramsal öneri eksikliği sadece gizli ideolojik tercihlerle ilgili değildir. Rawls’in felsefe yapma biçimi siyaseti en çok ilgilendiren bir mefhumun bile (adalet) siyasetsiz anlatılmasının yolunu açabilir. Söyle ki, filozof eserini okuyucuyu bunaltan o kendine özgü katilikla, adeta Kantçi bir dikkatle formüle etmiştir. Argümanlar sürekli ilkeler ve alt ilkelere doğru açılır. Her şey çok düzenli ve bir o kadar da ayrıntılıdır. Ancak bu ayrıntılar denizi kendini gittikçe artan bir tonda mikronize olmuş bir kesinlikle tamamlarken adaletin kapsamlı bir siyaset teorisi ile bütünlenmesi gerektiği gerçeği ihmal edilmistir. Bir Adalet Teorisinde adaletin içine yerleştirebileceği siyasal sistem ön plana çıkarılmamış, adalet siyasetin bir gereği olarak değil, aklın ya da kolaylıkla hukukun yerine geçecek bir sözleşmecî aklın ürünü olarak sunulmuştur. Tabii siyasetten adalete giden yöntemin (önemli ölçüde Platon ve Aristoteles tarafından temsil edilen klasik anlatının) değil de, adaleti betimleyip, onun yanında siyasete de değinen bir yöntemin tercih edilmesi önemli ölçüde sözleşmecî kurgunun varlığı ile açıklanabilir. Sözleşmecî tını bir anlamda siyaset teorisi gerekliliğinin yadsınması anlamına gelecektir. Her şeyi kapsayan başlangıç durumundan herkesi ilgilendiren yükümlülükler çıkaran sözleşme ayrıca siyaset üzerine düşünmeyi anlamsız hale getirir. Kısacası sözleşme içine yerleştirilmiş adalet teorisi siyasetten arınmış adalet teorisidir.

Filozofun iki adalet ilkesi arasında ve ikinci ilkenin kendi içinde yaptığı öncelik-sonralık sıralaması⁹⁶ ilkel bağlam eksikliği iddiasını gündemden düşürmeye

⁹⁴ Kai Nielsen, “Capitalism, Socialism and Justice”, (Der.), Tom Regan and Donald Van De Veer, And Justice For All, Totowa, NJ: Rowman&Littlefield, 1982, ss.277-285; Kai Nielsen, Equality and Liberty: A Defense of Radical Egalitarianism, Totowa, NJ: Rowman&Allanheld, 1985, ss.78-79.

⁹⁵ Rawls eşitsizliği önlemeyi hükümetin görevi olarak görür. Bkz.Rawls, “A Theory...s.278. Eşitsizliğe müdahaleden filozofun anladığı en dezavantajlılar için özel bir telafi edici mekanizmadır. Bkz.Rawls, a.g.e.,ss.100-1. Ancak bu kayırma siyaseti hiçbir zaman tüm toplumsal bağlamlara doğru genişletilemez.. Bkz.Rawls, a.g.e.,s.101. Hatta bazı toplumsal kurumlar, örneğin aile her türlü müdahaleden bagisik tutulmalıdır. Bkz.Rawls, a.g.e.,s.74, 301, 511.

⁹⁶ Filozof birinci ilkenin ikinci ilkeden ve ikinci ilkenin ikinci kısmının birinci kısmından daha önde tutulması gerektiğini salık verir. Yorum için bkz.Brian Barry, The Liberal Theory

yetmez. Bu ayrim baslangıçtaki esitlikten esitsizliği araçsallaştırarak ve en magdurların lehine vazgeçilebileceği, ama özgürlükten hiçbir şekilde vazgeçilemeyeceği şeklinde yorumlanabilir.⁹⁷ Liberal teori disinden olaya baktığımızda, esitlik aynı zamanda esit özgürlük anlamına, dolayısıyla özgürlüklerin nasıl yasanacağına mefhumuna/sorununun çözümüne karşılık geldiğinden, esitlikten vazgeçilmesi durumu özgürlüğün ortadan kalkması, ya da biçimsel bir illüzyona dönüşmesi sonucunu beraberinde getirecektir. Dolayısıyla adaleti sağlamak üzere “esitliği” kısmen vazgeçilir, “özgürlüğü” vazgeçilmez gören anlatı sorunludur. Çünkü esitlikten vazgeçmek aslında özgürlükten vazgeçmek demektir. Bir mantıksal kategori olarak esitliğin insanın var oluş durumuna karşılık gelen özgürlüğün yanında karşılaştırılabilir gerçek bir değeri yoktur. Esitlik özgürlüklerin nasıl yasanacağını gösterir tamlayıcı/tanıtıcı bir ilkedir. Dolayısıyla adaleti kurallara bağlarken esitlik ve özgürlüğü iki es ilke olarak kabul edip, bunlar arasındaki olası/var sayımsal gerilimde hangisine öncelik tanınacağını ilan etmek liberal siyaset felsefesinin retoriksel siglığına teslim olmaktan başka bir anlama gelmeyecektir.

Liberal teori ve hatta adalet teorisinin kendi içselligi içinde tartışmayı değerlendirdiğimizde ise ideal adalet ve gerçekleştirilebilir adalet ayrımı belirir. Rawls başlangıç durumunda ideal esitlik ve adaleti tasarlamış; ama bu tasarıdan pratik ve teorik kaygılara dayalı olarak vazgeçmiştir.⁹⁸ Ünlü bir benzetme aracılığıyla tekrar kodlarsak, Rawls’da Platon’un hem “Devlet”i, hem de “Yasaları”, vardır. Hem ideal hem gerçekleştirilebilir adaleti savunur filozof. Ancak Platon’dan farklı olarak adaletin ideal ve makul biçimleri aynı eser içinde çözümlemiştir. Bu yöntem tezin mantıksal inandırıcılığı ve kavramsal keskinliğine gölge düşürür. Söyle ki filozof, **Bir Adalet Teorisini** kaleme aldığı sırada ve tabii ki metne konu olan argüman ve verileri topladığı uzun hazırlık döneminde adalet sorununu çözecek tek bir teze ulaşamamıştır. Önce iddiasını ortaya atmış, sonra bu iddiayı olası pratik sorunlar karşısında daha az iddialı hale getirerek dünyanın bildik çevresine indirmiştir. Oysa var olması gerekeni dillendiren kuramcının beklenen var olması gerekene doğru yol alırken var olanı bir olumsuzlama biçiminde de olsa içine alması ve bir anlamda onu asmasıdır. Rawls’da ise süreç tersine işler. Bizim başlangıçtaki tümdengelimci-idealist diye yaftaladığımız sorunlu yöntemin doğal bir gereği olarak kuram dünyanın dışında bir yerde tasarlanır ve sonuçta dünyaya geri dönerken var olan tarafından asındırılır. Başlangıç ilkeleri, kuramlar, kuram enstrümanları olagan karşısında asılır. İşte bu nedenle tüm teori metin içine yayılmış sayısız geri dönüş ve istisnalar ile doludur. Filozof verdiği her tavizde ya bir istisna yaratır, ya sayısız ilkelerinden birine diğeri karşısında öncelik vererek bir mesrulasıtırıcı sıralama yapar ya da artık büsbütün bir şekilde yeni ilkelere atıfta bulunur.

of Justice: A Critical Examination of the Principal Doctrines in A Theory of Justice by John Rawls, London: Oxford University Press, 1973, s.9; Brian Barry, “John Rawls and the Priority of Liberty”, The Philosophy of Rawls-The Two Principles and Their Justification, New York, London: Garland Pub, 1989, s.173. (Birinci ve ikinci adalet ilkeleri için bkz.alıntı 14)

⁹⁷ Atilla Yayla, Liberal Bakışlar, Ankara:Siyasal Yayınları, 1993, s.72.

⁹⁸ Rawls ideal özgürlük için ideal esitlikten vazgeçer. Ancak gerçekleştirilebilir esitliği sağlamak için ideal özgürlükten de vazgeçer. En az ayrıcalıklı olanları korumak özgürlükler için güçlü bir buyurgan otorite yaratmak anlamına gelir çünkü. Yorum için bkz.Charles Rowley, Özgürlük ve Devlet, Çev:I.Dalmis, Ankara: Liberte Yayınları, 2002, s.71.

BIÇIMSEL AKLIN ELESTİİRİSİ

Yöntem

Mutlak özgürlük ve dokunulmaz bireysel haklar için felsefi bir çerçeve sunma kaygisiyle hareket eden Rawls, rasyonalizmin biçimsel olanaklarından yararlanır.⁹⁹ Ancak yararlanma biçimi (dolayısıyla adalet teorisinin kurulma biçimi de) mutlak özgürlük ve mutlak iktidara esit derecede kuskuyla bakan liberal septizmden belli ölçüde sapmayı da içermektedir.¹⁰⁰ Çünkü en nihayetinde Rawls iyi düzenlenmiş toplum özlemi içinde mutlak olanın adaletle dönüştüğü inceltilmiş bir totalitarizme başvurur. Ama yine de en azından iki noktada (yönteme ve içeriğe dair) Rawls kavramlaştırması liberal kabullerle uyumludur. Zamandan yalıtılmış ve tekil çıkarını bilmeyen insanların söz konusu olduğu başlangıç durumu teoriye içinde mesru hale geldiği mantıksal bir panorama çizmektedir. Bu durum teorisinin tartışma götürmez öncüllere yaslı olması, gerçekliğinin teori öncesi zeminlerden kotarılması anlamında liberal inşa süreciyle kesilir.¹⁰¹ Rawls'in akıl aracılığıyla özgürlüğe ve adaletle ulaşma çabası başlangıç varsayımlarındaki kesinlik dikkate alındığında önemli ölçüde teoriktir. Teorisinin adaletle ve adil insana dair kabulleri daha başlangıçta sonucu kesinler. Sonuçta denilebilir ki **Bir Adalet Teorisindeki Teori** ibaresi oldukça tartışmalı bir etikettir. Süphesiz ki filozof, eserinde bir adalet teorisini anlatır. Ancak bu anlatma bütün olasılıklara açık bir karşı iddia ve iddia kavramlaştırmasından çok, belli sınırlar aracılığıyla a priori olarak akli önceden belirlenmiş sonuçlara götüren ve bu serüven içinde de kural ve istisnalar yaratarak kendini kandıran bir **sözde** teorilestirmedir. Ayrıca Rawls sözleşme kurgusunu liberal epistemolojinin özü Kartezyen kesinciliğe dayandırır. Böylelikle liberal yöntemin kapsayıcı biçimciliğini içerik yönünde de açar. “Bireycilik”, “hazcı psikoloji”, “esitlik”, “çatısma” ve “yararcılık”¹⁰² kapalı Newtoncu evren anlayışı içinde bir araya getirilmiştir.¹⁰³ Her ne kadar sosyal minimumu gözetken bir özcü amaca bağlı kalınarak kodlanmıssa da Rawls teorisi,¹⁰⁴ yine de kendini kaybetmeyle sonuçlanacak bireysel aklın çıkmazlarından¹⁰⁵ ve dolayısıyla biçimsel aklın tuzaklarından uzak kalabilecek potansiyele sahip değildir. Adalet sorununa yol açan bireyci düzenin tüm bilinen üstün değerlerini içselleştirmiş, ama buna karşın (böylesi bir temel üzerinde yine de) adalet sorununu çözmeye çalışan bir anlatıdır **Bir Adalet Teorisi**.

Rawls kuramına özünü veren ve biçimsel aklın tuzakları etiketi ile mahkum edilen sorunlar (yukarıdaki kısa betimleme bir yana) belli baslı birkaç noktada toplanmaktadır. Filozofun teorisi belli bir yerel aklın evrenselin yerini almasını

⁹⁹ Barber, a.g.e.,s.93.

¹⁰⁰ Barber, a.g.e.,s.96.

¹⁰¹ William Connolly, *The Terms of Political Discourse*, Levington: Mass Heath, 1974.

¹⁰² Barber, a.g.e.,s.65.

¹⁰³ Liberalizm ve Newton fizigi arasındaki ilişki için bkz.Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadin Evrimi*, İstanbul: Remzi Yayınları, 1993., ss.48-49.

¹⁰⁴ Bkz.Rawls, a.g.e.,s.276.

¹⁰⁵ David Kettler, “Yabancılaşma ve Olumsuzluk”, *Çağdas Siyaset Felsefecileri*, (Der.), A. De Crespinay/K.R. Minogue, İstanbul: Remzi Yayınları, 1981, s.20.

özetler sekilde Amerikan anayasaciligindan kotarilmistir.¹⁰⁶ Adaletin tarih disi evrensel buyurgan otoritesi ayni zamanda tarihsel bir siyasetin enstrümanı durumundadir.¹⁰⁷ Amerikan siyasasi ile adalet teorisi arasindaki örtüsme teoriye mesruluğunu veren evrenselci tınıyı zayıflatır.¹⁰⁸ Adalet teorisi gelismis dünyanın dilini ve bilincini yansıtır. Bu yansıtmı özellikle belli baslı ilkeler için alt ilkeler formüle edildiği ya da kurallar için istisnalar yaratıldığı yerlerde ön plana çıkar. Rawls'in a priori yapı kurucu yöntemi bir ölçüde Amerikan politik siyasanın gizli mimarligından güç alır. Filozof genellikle teörının siyasal psikolojik arka planını erdem, iyilik, adalet, akıl gibi kavramlarla örtmeye çalışır. Ama sonuçta temel varsayımların neden öyle değil de böyle alındığı sorusunun yanıtı Rawls'in dünyası ve Rawls'in yasadığı dünyayla ilgilidir. Bu bahsi geçen iki dünyanın kesisimi Amerika kelimesinin sosyal tarihini gözler önüne serer.

Dogal hukukçuluğun da döldediği negatif özgürlükçü kayđı (gelenekte ve teoride aktarılanların özü)¹⁰⁹ sabit ve değismez özgürlükler listesi ile olumlu değerlerin korunması gibi bir amacı kollar. Rawls özgürlükler listesi ile üretim araçları üzerindeki mülkiyetin yaratacağı/yarattığı eşitsizlik ve adaletsizliği denetlemek ister.¹¹⁰ Ama bu önlenmesini amaçladığı siyasal olasılığın felsefi düzeyde derinlemesine bir tartışması ile önlenmeye araç edilmiş "sözleşme" tasarısının amacın gereğini yerine getirebilme kapasitesi dikkatlerden kaçmıştır. Demek ki Rawls'in ulaşmaya çalıştığı yerin adaletli olup olmadığı, ya da adaletle ulaşmanın değerli olup olmadığı soruları bir yana, adaletle sözleşmecı araçlarla ulaşılabilieceğı sorunu gündeme getirilmelidir.

Sözleşmecı Durum ve Başlangıç Durumu

Özgürlükleri listeleme alışkanlığı, özgürlükler arası çatışma olasılığını yadsıyan bir etiksel kabuldən türetilmiştir.¹¹¹ Özgürlük ile kölelik, iyilik ile kötülük, aydınlık ile karanlık birbirinden kesin bir şekilde ayrılabilir. Böylesi bir ayırma çabasında pozitivist yöntem kesin sınırlar çizerek liberalce düşünmenin iç çelişmesini kapatmaya çalışır. Ayrıca kapitalizmin böldüğü dünyadaki bölünmüş ilişkileri sürdürme gayreti ile özgürlüğün korunacağı var sayılır. Ancak yine de özgürlüğün görünümüleri arasındaki karsılık giderilemez. Mülkiyet hakları ile kişi hakları arasındaki tarihsel bölünmüşlük liberal kuramın dünyayı açıklamada ve makul bir politik düzen yaratmaktaki kalıcı başarısızlığını simgeler. Liberal tanıtılma sınırları

¹⁰⁶ John Gray, Post-Liberalizm, Çev:Müfit Günay, Ankara: Dost Yayınları, 2004, s.60, 105, 207.

¹⁰⁷ Gray, a.g.e.,s.337.

¹⁰⁸ Asli Çırakman, "Bir Mesruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe", Liberalizm, Devlet ve Hegemonya, (Der.), E.F Keyman, İstanbul: Everest Yayınları, 2002, ss.105-147. Bu arada Rawls'da adalet teörisine yönelik tartışma içinde Amerikan geleneği ile kurgu arasındaki yüksek benzesmenin teörının evrenselliğini gölgelediğini kabul etmiştir. Bkz.Sanford Lakoff, "Özerklik ve Liberal Demokrasi", Sosyal ve Siyasi Teori, (Der.), Atilla Yayla, Siyasal Yayınları, Ankara, 1999, ss.145-146.

¹⁰⁹ Negatif özgürlüğün kapsamlı bir değerlendirmesi ve savunması için bkz.I.Berlin, Four Essays on Liberty, Oxford, Oxford University Press, 1969, ss.118-172.

¹¹⁰ John Gray, Liberalisms:Essays in Political Philosophy, Londra ve New York, Routledge, 1989, Bölüm 10.

¹¹¹ Gray, "Post,...s.331.

belirlenmiş bir kosmosta çatismalar arasi uyumun bir biçimde (genellikle karanlık bir biçimde) kendiliginden saglanacagi ön yargısına güvenir. Bu güveni devlet vb. birey üstü, dolayisiyla gerçek dünyada karsiligi olan ve denetlenmesi gereken kurumlara yönelik içten bir güvensizlikle sağlamlastirir. Ama bu sağlamlastirma özgürlüğün içsel gerilimleri karsisinda çaresizdir. Rasyonel insanin akil sahibi olmanin hesaplanabilir tamliginda akla aykiri seyleri yapmayacagi/yapmak istemeyecegi düşüncesi ile bu bahsi geçen rasyonel insanin kendi dogasina/aklina ihanet etme ihtimaline karsi anayasal/kural düzenekleri hazirlayarak onu kafes içine sokma aliskanligi liberalizmin özgürlüğü düzenleyebilmek adina basvurdugu iki basat enstrümanidir. Bilindigi üzere Rawls'da paradigmanin bildik sinirlarinin disina çikmaz. Adalete ulasmaya çalisir, bunu yaparken de sürekli olarak akilli insanin neyi tercih edeceğine dair bir kavramsal sorusturmanin pesinden kosar. Ara arada yarattigi bu rasyonel oyunu kural ve ilkeler araciligiyla sağlamlastirir.

Liberal özgürlüğün praksiisi yakalamaktan uzak "ölü" akli,¹¹² özgür irade ile özgürlük, akil ile özgürlük, erdem ile özgürlük arasındaki muhtemel gerilimlerde ya yok saymak seklinde aristokratik bir belirlemeye ya da yok etmek kiyaminda otoriter bir muhafazakarliga dönüşür. Siyaset felsefesindeki bosluk özgürlüğün açilimleri arasındaki karsitlikleri sezinlemek noktasıyla sinirli da degildir. Liberal paradigma esitlik, adalet ve özgürlük mefhumlarının birbirlerine yönelik dostane özlemlerini ve düşmanca beklentilerini özümsemekten de uzaktır. Bu teorileştirme eksikligi kuramin dünyayı açıklayabilme zaafklarini, açıklamaların üzerine insa edildiği kavramlar dünyasinin ontolojisiyle kapatma gayretine yol açmaktadır. Esitlik ile özgürlük arasında zorunlu bir çeliski bulunduğu yargisi, (özgürlükte asiriya gitmenin esitligi, esitlikte ısrarin özgürlüğü yok edebilecegi sanisi)¹¹³ zaafkların kapatilmasına kavramsal ontolojilerin alet edilmesi gerçegini örnekler.

Kaldi ki yapılmak istenenin yapılmı biçimi (sözlesme araciligiyla liberal bir özgürlük düzeni yaratma gayreti) sözleşmecı araçsallık yüzünden büsbütün olanaksizlasmaktadır. Her türlü varsayımsal sözleşme olan ile olması gereken arasındaki farki, (mesruluğu), kodlama konusunda sikintilidir.¹¹⁴ En basta sözleşme formüle edilirken "olan" dan hareket edilmez. Örneğin Rawls insanların gereksinimleri konusunda susmayı tercih etmiştir.¹¹⁵ Gerçegin kendisinden yola çikilmaması hem "gerçekçilik" hem de teori-pratik sorunsalı bağlamında kaygı yaratır. Rawls bağlamı açısından ilgili özellikler Bir Adalet Teorisinin entelektüel değeri üzerine kaygılara dönüşür. Filozofun adalet kuramı, adaletin gerçek dünya ile olan dogrudan ilgisi ile teorisinin baslica varsayımlarının dünyanın disinda formüle edilmesi arasındaki kalıcı karsitligi, sayısızca alt kural ve istisna/özel durum yaratarak ve teoriyi biktirici bir şekilde uzatarak örtmeye çalisir. Metnin boyutu en uyanık zihinleri bile bogacak kadar devasa tutulmuştur. Sürekli kendi içinde bölünen kural ve kuralcıklar ailesi de benzeri bir etki yapar. Metindeki ayrıntinin iyi bilim adamı olmanın mesleki liyakati bağlamında olumlu değerlendirilmesi gerektiği

¹¹² Gray, "Post,...s.351.

¹¹³ İlgili sani için Mustafa Erdogan, Anayasal Demokrasi, Siyasal Yayınları, Ankara, 1999, s.219-220; I, Berlin, "Bir İdeal Olarak Esitlik", Çev:Mustafa Erdogan, Yeni Forum 248, 1990, ss.29-37.

¹¹⁴ Jeffrey Paul, "Substantive Contracts and the Legimate Basis of Political Authority" The Monist, 66, (4), Ekim 1983.

¹¹⁵ Gray, "Liberalisms,...ss.177-198 (Bölüm 10)

düşüncesi ile sözleşmenin kurgusal degere sahip olduğu, onun tarihsel bir karşılığının olmamasının bu değeri azaltmadığı, sözleşmenin gerçekliği usa vurmada ideal tipler niyetine kullanılabilmesi ve hatta bu kabil bir mekanizmanın bir siyaset felsefesi olanagi olarak hipotez üretme ile hipotezi sinamayı makul bir zeminde bilim felsefesi sorunlarından yalıtılmış olarak birbirinden ayırdığı düşünceleri de Rawls aleyhine dile getirilen kaygıları gidermek konusunda yetersizdir.¹¹⁶

Ayrıca sözleşmeler, biçimsel aklın kusurlarından bir diğerini, bilgi ile istem arasındaki epistemolojik farkı gidermek potansiyelinden uzaktırlar. Sözleşme kurgusalında hem irade ve irade beyanlarına baslatıcı unsur olarak güven, hem de bu güveni yalanlarcasına bilgiye yasli ve başlangıç koşullarını ifade eden siki bir gündem vardır.¹¹⁷ Filozofun adaleti bulma konusunda insanlara yardım etme biçiminin kapsayıcılığı, bir adalet teorisi olmaksızın ya da daha açık bir anlatımla **Bir Adalet Teorisindeki** kavramlaştırma olmaksızın insanların sadece akıllarını kullanarak Rawls’la aynı sonuçlara ulaşamayacakları şüphesini doğurur. İnsanların toplumu kuracak kadar akıllı olduklarına kani getirip, ondan sonra da bu aklın işleyişine yöntemsel ve içeriksel sınırlar koymak karsit tanılardan hareket etmeyi gerektirir. Rawls’ın başlangıç durumdaki kati betimleme, filozofun özgür adaleti korumak konusunda özgür iradeli insanlara pek itibar etmediğini gösterir niteliktedir. Teorinin adaletin kurucu özü olarak iletişim aracılığıyla iradelerden kotarılmış “adalet düşüncesini” adaletin yegane kaynagi saymayıp, istem dışı içsel bir zorunluluğu, “adalet duygusunu” hesaplamaya kurucu unsur olarak dahil etmesi adalet teorisinin antidemokratik ruhu konusundaki kuskuları arttırmaktadır.¹¹⁸ Demek ki Rawls’çı adalet tanıtılması akli iki biçimde kısıp altına alır. Önce ayrıntılı bir yol haritası hazırlayarak olası her türlü kaybolusa karsi özgür iradenin ulaşacağı sonuçları özgürlük olmaksızın önceden kesinler. Ama aklın biçime hapsedilmesi her durumda adalet garanti etmediğinden akli moral motifler aracılığıyla denetler. Böylelikle özgür iradenin adalet lehine özgürsüzleşmesi süreci tamamlanmış olur.¹¹⁹

Adalet kuramının biçimsel akla hizmet ettiği, bu hizmet etmede seçilen sözleşmecî yapısalın etik politik sorunları beraberinde getirdiği yargısı nispeten dışarıdan (sözleşmenin kabulleri dışındaki öncüllerden hareket eden) bir bakışı yansıtır. Araçsal aklın işleyişine daha içerden baktığımızda aklın kendini üretme biçiminin son derece kapalı ve mekanik olduğu görülecektir. Adalet teorisi oyun teorisi kurgularının başarılı bir devamı gibi durur. Oyunun kurucu akli en kötü

¹¹⁶ Chandran Kukathas ve Philip Pettit, Rawls:A Theory of Justice and its Critics, Oxford:Polity Press, 1995, s.62.

¹¹⁷ Bu yorum için bkz.Michael Sandel, Liberalism and Limit of Justice, Cambridge, CUP, 1982,

¹¹⁸ Sözleşmenin demokratikliliği sorunsalı iki boyutludur. Öncelikle Rawls adalet sözleşmesinin demokrasiyi öncellediğini, bir anlamda kendi kendini yönetmeye dair mekanizmaların adalet sözleşmesi temelinde işleyeceği belirtir. Bkz.John Rawls, Political Liberalism, New York: Columbia University Press, 1996, ss.397-99. Ama ardından demokrasinin üzerine kurulduğu sözleşmeyi yenileyebileceği belirtir. Yorum için bkz.Rawls, “Political,...s.399.

¹¹⁹ Rawls bizim burada dile getirdiğimiz sözleşmecî kesinlik-özgür irade karsitliğini önemsizleştirmeye çalışır. Ona göre sözleşmenin nesnel adalet düzenini benimsemek aynı zamanda özerk/otonom olmaya engel değildir. Yorum için bkz.Rawls, “A Theory,...ss.515-6.

ihtimali algıda seçerek/öne çıkararak işleme eğilimdedir. Rawls da benzeri bir şekilde en dezavantajlı olanları merkeze oturtan bir “oyun” kurgular.¹²⁰ Oyunun “kaos” olarak değil de, düzen olarak tanıtılması için rasyonel tercih nosyonu düzeneğe eklenir. Böylelikle adaletin içinden çıkarılabileceği bir öngörülebilirlik alanı oluşturur. Ancak bu alan organizmanın açık toplumcu devingenliğiyle bir arada düşünölemeyecek kadar kapalı/kapanmış bir sistemi anlatır.¹²¹

Kapalı bir dünya içinde adaleti elde etmek için oynanan Rawlsçu oyun siki kurallara bağlanmış, başlangıç var sayımları, ilkeler, amalar, şartlar ile çevrelenmiştir. Tabii adalet bu denli korunaklı bir şekilde ulaşma biçimi gerçek dünyanın gerçek ilişkileri için oldukça hayal kirici sonuçlar doğurmaktadır. Kurgusal bir zeminde, dünyanın potansiyel durumundan bir dizi ekleme ve çıkartmalar yaparak ve Kant kıvamında sizofrenik bir dikkatin gözetiminde ancak elde edilebiliyorsa adalet, tüm bu özel işlemlerden yoksun bildiğimiz, yaşadığımız dünyada nasıl aynı sonuca ulaşılacaktır? Rawls’un teorisi mükemmellestikçe adil yasama ulaşma olasılığı olanaksızlaşmakta, adalet insani bir erdem olarak elde edilebilir olmaktan çıkmaktadır. Rawls bilerek ya da bilmeyerek adalet gerçek dünyada ulaşamayacağı, hakça bir düzenin idealer evreninde kalacağı mesajını vermektedir. Bu haliyle **Bir Adalet Teorisi** negatif bir ütopyadır. Teorinin kusursuzluğu gerçeğin kusurunu açığa çıkarmaktadır çünkü.

Siyaset teorisine yönelmiş bilinç insana dair diğer kavramlaştırma bloklarından süzülen yargılarla yeniden ele alındığında Rawls kuramının entelektüel değeri iyice tartışmalı hale gelir. Mesela kendi çıkarını bilmeyen insanların kurduğu adalet toplumunda bu topluma ilk hizını veren başlangıç varsayımı sorunludur. “Kendi” çıkarını bilmeyen insanların kendilerini nasıl bildikleri sorusu Rawls’i çokça zorlayacak niteliktedir. Kendiye dair bilinç çıkarlar, beklentiler, özelemler üzerinden şekillenmez mi? Kuskusuz evet. Varosumuza dair bilinç varlığımızı diğer varlıklardan ayıran akli özetler en basta. Dolayısıyla kendi çıkarlarını bilmeyen insanların kendileri adına adalet sözleşmesi yapmaya yeltenmesi her şeyden önce ontolojik açıdan olanaksızdır. Ölü bir insan nasıl yasayan bir insan gibi davranamazsa, kendi çıkarını bilmeyen insanlar da kendisi gibi davranamaz. Ama tabii bir gerçek dünya sorunu o dünyanın özgün koşullarından soyutlanarak çözüldüğünden dile getirdiğimiz kaygı Rawls için ikna edici olmayacaktır.

SONUÇ YERİNE

Rawls kendiliğindenliği yadsıyarak başladığı dünsel yolculukta özgürlüğü öncül kabul ederek ve dolayısıyla tartışma dışı bırakarak çevrimsel bir devinim içinde tekrar kendiliğindenliğe ulaşır. İlk bakışta filozofun kaygısının evrimsel liberal anlatı ve yükselen refah devleti eleştirisine¹²² karsit bir konumdan hareketlendiği söylenebilir. Hiç şüphesiz ki Rawls, devletin sözleşmenin gereği

¹²⁰ Yorum için bkz.Barry, “The Liberal..s.87; Ryan, “John,..... s.142-3.

¹²¹ Sistem teorisi/teorileri için bkz.Benjamin S.Blanchard ve J.Fabrycky Wolter, System Engineering and Analysis, New Jersey: Englewood Cliffs-Prentice Hall, 1990. Rawls’in adalet teorisinin öyle olmakla etiketlendirildiği “kapalı sistem” anlayışı için bkz.Rannie Lessem, Global Management Principles, New Jersey: Prentice Hall, 1989, s.316 vd.

¹²² Refah devleti eleştirisi için bkz.Desmond S.King, The New Right-Politics, Markets and Citizenship, Chicago, Illinois: The Dorsey Press, 1987, s.7 vd.

olarak refahi olusturmasi ve mülkiyet ile yeteneklerin adalete göre dagitilmasi noktalarinda¹²³ Yeni Sag aydinlanma ile (dolayisiyla liberalizm yerine geçen liberal muhafazakar degerlerle) uyumsuz bir adalet mefhumu ortaya koymustur. Ancak biraz daha süpheci bir okumayla “Bir Adalet Teori” sinin genel kabulleri ve özel zaafllari açısından her hangi bir baska liberal tanitlamadan daha farkli olmadigi görülür. Rawls özgür, mülkiyet hakkina sahip, öz saygili insanların bir arada varolusunun adalet diye etiketlendirilmesini salik verir.¹²⁴ Bu etiketlendirme esitsizligin yarattigi tahribati oldugundan daha az, esitsiz özgürlüklerin yaratacagi katkiyi oldugundan daha fazla gösterme gibi bir illüzyonla desteklenir. Rawls’in teorisi özgürlüğün bir biçimde adaleti yaratacagina yönelik iyimser beklentinin özel olarak kodlanmış (ifsa edilmiş) bir halidir. Kuram siyasal epistemolojisi açısından Kant’çi, ideallerine koydugu sinirlar baglaminda Amerikanci ve aklın isleyisine dair sürecin ifadesi noktasinda biçimselcidir. Bu üç huni hem Rawls’in damitilmesi için hem de tanitilmesi sorunsalinda islevseldir. Negatif bir ütopya olmakla itham edilen Rawls tanitlamasi ayni zamanda insanin gerçegi ile olan iliskisi kesilmiş insan üstü bir siyaset felsefesi metindir. Tabii liberal dünyanın mesruluk krizi göz önüne alindiginda Rawls’in mi adalet teorisi ile dünyadan uzaklastigi, dünyanın mi adaletsizlik içinde Rawls’a yaklastigi sorusu kiskirtici bir gündeme dönüşür. Bugün itibariyle modern toplum kendi çıkari pesinde kosan ve bilgisizligini kosullayan kalici engeller altinda yalnızlasan ve yabancılasan bireylerden ibarettir. Sasirtici bir sekilde tüketim toplumunun bireyi Rawls’in baslangıç durumunda insanin yerine kurguladigi tekil özneyi andirmaktadır. Peki ya adalet? Üzerine felsefe yaptigi mefhumun özü açısından ise Rawls, “adalet bir ölçü mü” ile “adaletin ölçüsü var mı” sorularini yanitlamaya çalisir. Ilgili çalisma kendi pratigini yaratma noktasinda çözümsüz içi bos ilkeler sunar okuyucusuna son kertede. “İlkeler adaleti getirir mi”, iste bu , “Bir Adalet Teori”sinin kapagini kapatirken zamanda ileriye tasiyacagimiz soru olacaktır.

KAYNAKLAR

- AKTAS, Saruri, Hayek’in Hukuk ve Adalet Teorisi, Ankara: Liberte Yayinlari, 2001.
- ARNHART, Larry, Siyasi Düşünce Tarihi, Çev:Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayinlari, 2004.
- BARBER, Benjamin, Güçlü Demokrasi, Çev:Mehmet Besikçi, Istanbul: Ayrinti Yayinlari, 1995.
- BARRY, Norman P., An Introduction to Modern Political Theory, London: Macmillan, 1995.
- BARRY, N. P., Komünizm Sonrasi Dönemde Klasik Liberalizm, Çev:Mustafa Erdogan, Ankara: Liberte Yayinlari, 1997.
- BARRY, Norman P., Yeni Sag, Çev:Cevdet Aykan, Ankara: Tisimat Yayinlari, 1989.

¹²³ Yorum için bkz.Norman P.Barry, Yeni Sag, Çev:Cevdet Aykan, Ankara: Tisimat Yayinlari, 1989, s.20.

¹²⁴ Levent Köker, Demokrasi Üzerine Yazilar, Ankara: Imge Yayinlari, 1992, s.109.

- *BARRY, Brian, The Liberal Theory of Justice, Oxford: Oxford University Press, 1973.
- *BARRY, Brian, The Liberal Theory of Justice: A Critical Examination of the Principal Doctrines in A Theory of Justice by John Rawls, London: Oxford University Press, 1973. (aynı olabilir mi)
- BARRY, Brian, "John Rawls and the Priority of Liberty", The Philosophy of Rawls-The Two Principles and Their Justification, New York, London: Garland Pub, 1989.
- BEITZ, Charles R., Political Theory and International Relations, Princeton: Princeton University Press, 1979.
- BELL, Daniel, The Cultural Contradictions of Capitalism, New York: Basic Books, 1978.
- BELL, Daniel, "On Meritocracy and Equality", Public Interest, No.29, Fall, 1972.
- BERLIN, I., "İdeal Arayışı Üzerine", Sosyal ve Siyasi Teori (Der.), Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Yayınları, 1999.
- BERLIN, I., "Bir İdeal Olarak Esitlik", Çev:Mustafa Erdoğan, Yeni Forum 248, 1990.
- BERLIN, I., Four Essays on Liberty, Oxford: Oxford University Press, 1969.
- BLANCHARD, Benjamin S., ve WOLTER, J.Fabrycky, System Engineering and Analysis, New Jersey: Englewood Cliffs-Prentice Hall, 1990.
- BOWLES, Samuel, ve GINTIS, Herbert, Demokrasi ve Kapitalizm, Çev:Osman Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- BUGRA, Ayşe, "Karl Polanyi and the Boundaries of Economics", METU Studies in Development 13, (3 ve 4), 1986.
- COHEN, Gerald Allan, "On the Currency of Egalitarian Justice", Ethics, Sayı 99, Haziran 1989.
- CONNOLLY, William, The Terms of Political Discourse, Levington: Mass Heath, 1974.
- ÇIRAKMAN, Asli, "Bir Mesruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet:Rawls ve Höffe", Liberalizm, Devlet ve Hegemonya, (Der.), E.F Keyman, İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- DIQATTRO, Arthur, "Rawls and Left Criticism", Oppenents and Implications of A Theory of Justice, (ed.) H.S. Richardson, New York, London: Garland Pub, 1999.
- DOWN, S.C., "Beyond Dualism", Cambridge Journal of Economics, 14 (2), 1990.
- EHMAN, Robert Ehman, "Rawls and Nozick:Justice Without Well-Being", Equality and Liberty:Analyzing Rawls and Nozick, ed.J.A Corlett, New York: St. Martin's Press, 1991.
- ERDOĞAN, Mustafa, Anayasal Demokrasi, Ankara: Siyasal Yayınları, 1999.
- ERDOĞAN, Mustafa, "Siyasal Düşüncede Liberal Gelenek", Liberal Toplum Liberal Siyaset, Ankara: Siyasal Yayınları, 1993.
- FESTENSTEIN, Matthew, "Contemporary Liberalism", New Political Thought, (Der.), Adam Lent, London: Lawrance&Wishart, 1998.
- FRIEDMAN, Milton., Kapitalizm ve Özgürlük, Çev: Dogan Erberk-Nülgün Himmetoglu, Altın Kitaplar, 1988.

- GOLSTON, William, Justice and the Human Good and Liberal Purposes, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- GOLSTON, William A., Justice and the Human Good, Chicago: University of Chicago Press, 1980
- GOROWITZ, Samuel, "John Rawls: Bir Adalet Kuramı", Çağdas Siyaset Felsefecileri, (Der.), A. DE Crespigny-K.R Minogue, İstanbul: Remzi Yayınları, 1981.
- GORR, Michael, "Rawls on Natural Inequality", Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick, ed.J.A Corlett, New York: St.Martin's Press, 1998.
- GRAY, John, Post-Liberalizm, Çev:Müfit Günay, Ankara: Dost Yayınları, 2004.
- GRAY, John, Liberalisms: Essays in Political Philosophy, Londra ve New York: Routledge, 1989.
- GÜRİZ, Adnan, "Adalet Kavramının Belirsizliği", Adalet Kavramı, (Der.) Adnan Güriz, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2001.
- HARBOUR, William R., The Foundations of Conservative Thought,, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1982.
- HABERMAS, Jürgen, Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak, Çev:İlkunur Aka, İstanbul: YKY Yayınları, 2002.
- HARTZ, Louis, The Liberal Tradition in America, New York: Harcourt, Brace, 1975.
- HAYEK, F.A., The Constitution of Liberty, Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- HIRSCHMAN, Albert C., "Piyasa Toplumu Hakkında Görüşler", Sosyal ve Siyasi Teori, (Der.), Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Yayınları, 1999.
- HIRSCHMAN, Otto, The Passions and the Interest, Princeton: Princeton University Press, 1977.
- HOFSTADTER, Richard, The American Political Tradition, New York: Vintage, 1973.
- HÜNLER, Solmaz Zelyüt, İki Adalet Arasında, Ankara: Vadi Yayınları, 1997
- KAZGAN, Gülten, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Yayınları, 1993.
- KETTLER, David, "Yabancılaşma ve Olumsuzluk", Çağdas Siyaset Felsefecileri, (Der.), A. De Crespigny/K.R. Minogue, İstanbul: Remzi Yayınları, 1981.
- KEYMAN, F., "Kamusal Alan ve Cumhuriyetçi Liberalizm: Türkiye'de Demokrasi Sorunu", Doğu Batı, Yıl 2, Sayı 5, 1998.
- KING, Desmond S., The New Right-Politics, Markets and Citizenship, Chicago, Illinois: The Dorsey Press, 1987.
- KRISTOL, Irving, "About Equality", Two Cheers for Capitalism, New York: Basic Books, 1978.
- KÖKER, Levent, "Demokrasi ve Sosyal Adalet", Türkiye Günlüğü, n.11, Güz 1990.
- KÖKER, Levent, Demokrasi Üzerine Yazılar, Ankara: İmge Yayınları, 1992.

- KUKATHAS, Chandran ve PETTIT, Philip, *Rawls: A Theory of Justice and Its Critics*, Oxford: Polity Press, 1995.
- LAKOFF, Sanford, "Özerklik ve Liberal Demokrasi", Sosyal ve Siyasi Teori, (Der.), Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Yayinlari, 1999.
- LESSEM, Rannie, *Global Management Principles*, New Jersey: Prentice Hall, 1989.
- LYONS, David, "Rawls versus Utilitarianism", *Opponents and Implication of A Theory of Justice*, ed.H.S.Richardson, New York, London: Garland Pub, 1999.
- MACPHERSON, C.B, "Rawls's Model of Man and Society", *Opponents and Implication of A Theory of Justice*, ed.H.S.Richardson, New York, London: Garland Pub, 1999.
- MULHALL, S. ve SWIFT, A., *Liberals and Communitarians*, London: Blackwell, 1992.
- NIELSEN, Kai, "Capitalism, Socialism and Justice", (ed.), Tom Regan and Donald Van De Veer, *And Justice For All*, Totowa, NJ: Rowman&Littlefield, 1982.
- NIELSEN, Kai, *Equality and Liberty: A Defense of Radical Egalitarianism*, Totowa, NJ: Rowman&Allanheld, 1985.
- NIETZSCHE, F., *Beyond Good and Evil*, New York: Random House, Vintage, 1986.
- ÖKTEM, Niyazi, "Adalet Kavrami ve Sosyal Realite", Adalet Kavrami (Der.), Adnan Güriz, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayinlari, 2001.
- PAUL, Jeffrey, "Substantive Contracts and the Legimate Basis of Political Authority" *The Monist*, 66, (4), Ekim 1983.
- PERIJS, Philippe Van, "Why Surfers Should Be Fed: The Liberal Case For an Unconditional Basic Income", *Philosopy and Public Affairs*, Sayi 20, 1991.
- RAWLS, John, *A Theory of Justice*, Cambridge: Harvard University Press, 1971.
- RAWLS, John, "Kantian Constructivism in Moral Theory", *Journal of Philosophy*, 77 (Eylül 1980)
- RAWLS, John, "Justice As Fairness: Political Not Metaphysical", *Philosopy and Public Affairs*, 14, n.3 (Yaz 1985).
- RAWLS, John, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1996.
- RAWLS, John, *Collected Papers*, Massachusetts: Harvard University Press, 2001.
- RAWLS, John, *Justice as Fairness: A Restatement*, Massachusetts: Harvard University Press, 2003.
- RONCAQLIA, A., *Sraffa and the Theory of Prices*, New York: John Wiley, 1978.
- ROWLEY, Charles, *Özgürlük ve Devlet*, Çev:İ.Dalmis, Ankara: Liberte Yayinlari, 2002.
- RYAN, Alan, "John Rawls", *Çagdas Temel Kuramlar*, (Der.), Q.Skinner, Ankara: Vadi Yayinlari, 1997, ss.132-155.
- SABINE, George, *Yakin Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev:Özer Ozankaya, Ankara: Gündogan Yayinlari, 1991.

- SANDEL, Michael, *Liberalism and Limit of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- SINGER, Peter, *Animal Liberation*, New York: Random House, 1990.
- SINGER, Peter, *Writings on an Ethical*, New York: The Ecco Press, 2000.
- SUNAR, Ilkay, *Düşün ve Toplum*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayinlari, 1979.
- TUCKER, Robert C., *The Marx-Engels Reader*, New York: Norton Press, 1978.
- WALLERSTEIN, I., *Liberalizmden Sonra*, Çev:Erol Öz, İstanbul: Metis Yayinlari, 2003.
- WALZER Michael, *Spheres of Justice*, New York: Basic Books, 1983.
- WALZER, Michael, *Radikal Principles*, New York: Basic Books, 1980.
- YAYLA, Atilla, *Liberal Bakislar*, Ankara: Siyasal Yayinlari, 1993.
- ZUCHERT, Michael, "Justice Deserted:A Critique of Rawls's Theory of Justice", *Polity* 13, (Spring 1981).